

ԾԱԶԻԿ

ՇԱԲԱՐԱՐԵՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

16^{րդ} ՏԱՐԻ.—ԹԻԻ Ը. (545)

8 ՄԱՐՏ 1903

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Շարժումն իրացում ինչը

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Անճառատարիմը

ՍՈՍԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Բանաստեղծի մը մասը (Տարգ. Կամիլոս Կլ.)
(Մինասյան)

ԳԼԱՆԻԿ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

L'Espérance

G. MINASSIAN

Իդև

ԱՐՏ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆՆԱՆ

ԴՐՈՒՄ

Լուրեր զանազան ու զարմանազան (Ոտանաւոր)

ԱՐԲՈՒՐՈՐ

Հայ եկեղեցական երաժշտութիւնը եւ ձայնագրութիւնը

Ս. ԱՆԴԵՂԵԱՅ

ՆՈՐ ԳԻՐԿԵՐ

Ստար Կրտստարտիստիմը

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳԵՂԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ֆրիդրիխ Մարք Միլլեր

ԳԻՐԶ

«Զայնեակին» ծագումն ու պատմութիւնը

ԵՐԵՒԱԿ

Մարդը՝ իբր յինգիւսի կեդրան

Յ. Դ.

ԿԱՆՑՆՑ ԲԱՅԻՆԸ

Նամակներ եղբորդ իմանա՝ Արմինէին

Մ. Կ. ՄԱԼԱԲԵԱՆ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԵԱՆՐ

Պանթէզմոն՝ առեւտրի մէջ

Խ. Պ.

«Ծաղիկ»-ի նամակաւն

Նամակ կամ որ եւ է գրութիւն պէտք է ուղղել

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

درعليه ده غلطه ده قورشونلو خاتمه نومرو ۷ زاغيك غزته سی اداره سی

ԽՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ԾԱՂԻԿ»

Կալարա, Քուրճունլու Խան քիւ 7

RÉDACTION DE LA REVUE „DZAGHIK“

Kourchoum Han N° 7, Galata, Constantinople.

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱԳԱՆԱՆ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ ԾԱՂԻԿԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ

Գաշառներու համար	տարեկան	60	դր.
„ „	վեցամսեայ	30	„
Պոխոյ համար	տարեկան	50	դր.
„ „	վեցամսեայ	25	„
Արտատահմանի համար	տարեկան	14	ֆր.
„ „	վեցամսեայ	7	ֆր.

ՁԵՌՔԷ ՀԱՏԸ ՔԱՌԱՍՈՒՆ ՓԱՐԱՅ

Շաբաթաբերք Ծաղիկ տուանաւս Է հատուցանել Օրաբերք Ծաղիկի օրէն
բաժանորդներու ոչնեցած պահանջը

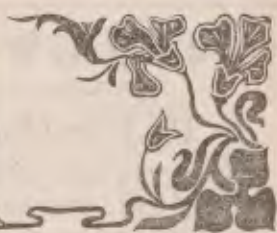
Միշտ կողմէ, Շաբաթաբերք Ծաղիկ, Օրաբերք Ծաղիկի օրէն գործակալներու
եւ բաժանորդներու վրայ մնացած պահանջները գանձելու հոգը իր վրայ ա-
ռած ըլլալով, կը հրաշիրէ որպէս զի բոլոր, Օրաբերք Ծաղիկի օրէն պարտք
ոչնեցող գործակալները եւ բաժանորդները, փոշրան իրենց պարտքերը վճարել:

Օրաթերթ Ծաղիկի գործակալներէն և բոլոր բաժանորդ-
ներէն կը խնդրուի որ հաճին անմիջապէս հաղորդել մեզ ի-
րենց պարտքին կամ պահանջքին հաշիւը:

Առանց բաժանորդագնի ներփակման բաժանորդագրուելու համար եղած
գրոշքիւնները նկատողութեան չեն առնուիր:

ԾԱԶԻԿ

ՇԱԲԱՐԱՐԵՐ

ՈՍԷՆ ԵՄՄԻԿ ԼՈՒՐ ԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԵՏԻ ԵՆ ՈՒՂԼԵԼ
ԵՄՐԱՅԻՆ ԳՐՈՒԹԵԱՆ

16-րդ ՏԱՐԻ.—ԹԻԻ 6. (545)

8 ՄԱՐՏ 1903

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՇԱԲԱՐԱՐԱՆ ԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

6 ՄԱՐՏ 1903

Շաբաթական ընթացքին, ամենէն աւելի իր վրայ խօսեցնող խնդիրը եղաւ Պատրիարքարանի Ա. Գործակատարի ընտրութեան պարագան, որուն շուրջ շատ մը կարծիքներ յայտնուեցան։ Որքան շատ ծեծուի խնդիր մը, կը սպասուի որ արդիւնքն ալ այնքան անթերի ըլլայ։ Ա. Գործակատարի ընտրութեան պարագան ալ շատ ծեծուող խնդիր մը եղաւ, որուն արդիւնքին նկատմամբ սակայն, դժուար է առանց վերապահութեան բսել թէ անթերի եղաւ։ Քաղաքական ժողովը, վերջին չորեքշաբթի օրուան նիստին մէջ իր քուէները կեդրոնացուց Սրիս էֆ. Ֆէսսճեանի վրայ, եւ զայն ընտրեց Ա. Գործակատար։ Ֆէսսճեան էֆէնտիի այս պաշտօնին կոչուիլը անակնկալ մը եղաւ ամեն անոնց համար, որոնք օր օրին կը հետեւէին Ա. Գործակատարի ընտրութեան խնդրին։ Վերջին չորեքշաբթի օրուան Քաղաքական ժողովին նիստին վերջ, թերթերու տրուած պաշտօնական զեկոյցը չափազանց հակիրճ էր, հասկնալու համար թէ Ֆէսսճեան էֆ.ի համար ալ անակնկալ մըն էր այս ընտրութիւնը, թէ ոչ ինքը մէկն էր 37 ներկայացողներէն Պաշտօնական տրուած զեկոյցէն տարտամօրէն կը հասկցուի թէ Ֆէսսճեան էֆէնտի մէկն էր 37 ընտրելիներէն։

Արիս էֆ. Ֆէսսճեան, որ ներկայիս Կալացի օսմանեան փոխ-հիւպատոսն է, մին է Պէրպէրեան Վարժարանի նախկին չորջանաւարտներէն, որ իր դպրոցական ընթացքը աւարտելէ յետոյ, երկու տարիի չափ նոյն վարժարանին մէջ պաշտօնավարած է իրրեւ օգնական ուսուցիչ։ Յետոյ Պարիզ գացած է, իր անձնական քարտուղար նոյն տեղի օսմանեան հիւպատոսին։ Միայն վերջերս էր որ կոչուած էր Կալացի փոխ հիւպատոսութեան պաշտօնին։ Արիս էֆ. Ֆէսսճեան, Պատրիարքարանի չորջանաւարտուն մէջ ծանօթ անձ-

նաւորութիւն մը չէ. տարիքը բախտատամար երիտասարդ եւ Պատրիարքարանի գործերուն ու պէտքերուն ալ հաւանակաւ նախար ոչ այնքան տեղեակ։

Քաղաքական ժողովը եթէ 37 ընտրելիներուն մէջէն ամենէն աւելի Արիս էֆ. Ֆէսսճեանը յարմար դատած է Պատրիարքարանի Ա. Գործակատարութեան պաշտօնին, կ'ենթադրենք որ ապահովաբար շատ բանաւոր պատճառներ ունի առ այժմ։ Միւս կողմէ եթէ յայտարարենք թէ Արիս էֆ. Ֆէսսճեան մեր միջավայրին բախտատամար անծանօթ մըն է, ասով երբեք ուրացած չենք ըլլար իր ցարդ ընդհանուր կերպով յայտնուելու առիթ չունեցող արժանիքը, այլ պարզ հրաւէր մը, որպէս զի պաշտօնի դուրս անցնելուն, փութայ իր գործերով ինքզինքը հանրութեան ներկայացնելու։ Տակաւին բնաւ ճանչցուած չըլլալը առաւելութիւն մը կրնայ ըլլալ, եթէ մէկը պաշտօնի մը գլուխ անցնելուն առաջին օրէն կարենայ եւ ուղէ հանրութեան օգտակար իր գործերովը, ներկայանալ ամենուն։ Կր մաղթենք որ Արիս էֆ. Ֆէսսճեան ալ ըլլայ անոնցմէ, որոնք գիտեն, հակառակ անծանօթ մը ըլլալուն գործի դուրս անցնելուն առաջին օրէն, իրենց գործունէութեամբ օրուան ծանօթ անձնաւորութիւն մը դառնալ։

Ճշմարիտ է որ ամեն կարեւոր խնդիր մինչեւ լուծուի մը դառնելը, իր վրայ շատ կը խօսեցնէ։ սակայն ասիկա բսել չէ թէ ան բոլոր խնդիրները, որոնք իրենց վրայ չեն խօսեցնելու դուրս եւ նաեւ կարեւորութեան։ Այս կարգին կը պատկանի Ոսուցչաց Օգնութեան Սնտուկի խնդիրը։ Ասիկայ տարիի մը չափ առաջ, մասնաւոր Հոգաբարձութիւն մը ընտրուեցաւ, որպէս զի անոր խնամքներուն ներքեւ շուտով կարելի ըլլայ այդ Սնտուկը իր անուն արդար վիճակի մը մէջ դնել։ Իրականութիւնը, այդ առաջադրութեան բոլորովին հակառակը եղած է սակայն։ Հոգաբարձութիւնը 230 ոսկիի գումար մը ստացած է, որ եղածին պէս կը մնայ։ Հոգաբարձութիւնը թերեւս, մտադրած է տարին անգամ մը նիստ գումարել, այդ առթիւ ուսուցիչներու եւ նախակրթարաններէ չորջանաւարտներու տրուած

վկայականներու վրայ գանձուած տուրքերը ստանալու համար։ Մենք այնպէս կը կարծենք թէ Ոսուցչաց Օգնութեան Սնտուկին եւ իր Հոգաբարձութեան կեանք չի տրուեցու, որպէս զի այնպէս անշուք կերպով մնան երկուքն ալ։ Ընդհակառակը պէտքի մը հանդէպ էր որ ծնունդ առին, հետեւաբար կոչուած են այդ պէտքին գոհացում տալու։ Երբ նկատուի թեան անոնք այն անձնաւորութիւնները, որոնք անգամակցած են Ոսուցչաց Օգնութեան Սնտուկի Հոգաբարձութեան, կը զղանք որ ալ աւելի պահանջկոտ պէտք է ըլլայ, որ այդ Սնտուկը օր առաջ իր պտուղները սայ, քանի որ անոնց որ շատ տրուած է, շատ կը պահանջուի կ'ըսէ Աւետարանը, ինչպէս մարդկային խիղճն ալ։

Նպաստից Յանձնաժողովն ալ, դժբախտաբար հարկադրուած ենք ըսելու թէ, վերին աստիճանի թույլած է իր գործունէութեան մէջ։ Անցեալ տարի այս առեւտները երբ վերակազմուեցաւ Յանձնաժողովը, ամեն յոյս կար թէ, անիկա իր գործունէութեամբ պիտի կրնար շատ մը օգուտներ մատուցանել։ Տաճուած յոյսը չիրականացաւ եւ խնդիր է գիտնալ թէ ինչ վիճակի մէջ կը գտնուին ներկայիս, Արհեստանոց-Որբանոցները։

Կիլիկիոյ նորընտիր Կաթողիկոս Ամեն. Խապանեան Սահակ Սրբազան զէպի իր Աթոռը ճամբորդելու առթիւ, թէ՛ կառավարական չորջանաւարտ կողմէ, թէ ժողովրդէն եւ թէ կրօնական դաւէն մեծ համակրութեամբ ընդունուած է։ Ասիկա ապահովութիւն մըն է, որով Ամեն. Սահակ Սրբազան իր ամբողջ թեմին պէտքերուն գոհացում տալու առեւտ շատ մը աջակիցներ պիտի ունենայ։ Ուրեմն մաղթելի է որ, ամեն դասակարգի համակրութիւններէն չորջանաւարտած գիտնայ շահագործել զանոնք ի շահ եւ ի բարգաւաճում իր թեմին, որ այնքան տարիներ տաճաց հոգեւոր գլուխի մնալուն, բնականօրէն շատ մը պէտքեր ունի գոհացուելիք։ Ամեն հաւանականութիւն կայ ենթադրելու համար թէ նորընտիր Կաթողիկոսը պիտի գիտնայ իր վրայ դրուած յոյսը արդարացնել։

Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն

ԱՆՀԱՏԱՏԱՐԻՄԸ

Թէ՛ մարդկային ընկերութիւնը, թէ՛ երկու անձերու սրտակցութիւնը (առնելէ կնոջ), երկուքն ալ զիրար չաղկապող հրաշքով լծակներու ամրակուռ օղակները չափ չուտ կրնան փշուրիլ՝ եթէ հաւատարմութիւնն ու վստահութիւնը վերացած ու քննադատ ըլլան սրտերու մէջէն:

Կ'ուզե՞ս քանդել բարոյական շէնքը կեանքին, կ'ուզե՞ս աւելի ու քրքրել խաղաղութեան բոյնը մեր հոգիներուն, քաշէ փրցուր անոր երկու յենակէտները, հաւատարմութիւնը և վստահութիւնը, ու ամէն բան կը վերջանայ. մարդը պիտի դադրի մարդ ըլլալէ, պիտի դադրին յարաբերութիւնք եւ առնչութիւնքը:

Հաւատարմութիւնն ու վստահութիւնը ընկերական յարաբերութեանց մէջ:

Ամէն գործ, ամէն բարի ձեռնարկ, ամէն ջանք ու աշխատանք, ամէն խորհուրդ եւ յարաբերութիւն, կրնայ ըլլալ արդիւնաւոր, իրական ու տեսական, երբ հաւատարմութեան եւ վստահութեան նուիրական սկզբունքները կը պահուին անաղարտ ու անյեղի: Վաճառականական հսկայ տուններ, բարենպատակ մեծամեծ հաստատութիւններ կրնան մէկ օրուան մէջ հիմնայատակ կործանիլ, երբ յանկարծ վերնայ այն վստահութիւնը զոր ունին վաճառականական տունները իրարու վրայ, երբ անկեղծութիւնն ու հաւատարմութիւնը դադրի մարդոց առեւտրական եւ յարաբերական գործերուն մէջ. վերջապէս երբ մէկը եղծանի ու սրբապղծուի փոխադարձ պարտականութեանց սահմանը ճշգրտ ընկերական օրէնքը, ո՛հ աշխարհ կ'ըլլայ ան ատեն խառնիճաղանձութեանց լարիւրիթոս մը:

Շահն ու սէրը զիրար պիտի հակասեն, մարդ իր ետը պիտի խորհի քան իր ընկերոջ չափն ու իրաւունքը, եւ այդ ետին, այդ շահին առջեւ պիտի դառնայ հրէշ մը քան հրեշտակ մը:

Օր մը դժուրութեան գործի մը համար մեծ վաճառատան մը տնիւր ջով կը գրտնուէի. հոն երիտասարդ մը եկաւ որ այսինչ վաճառատան գրադիրներէն մէկն է եղեր. թղթի կտոր մը ներկայացուց վաճառականին, ու այս վերջինը առանց ձայն ձուռ հանելու դրամարկը բացաւ ու մէկէն երեք հարիւր ոսկիի պանքնօդ տուաւ. երիտասարդը մեկնեցաւ յարաբանքի ձեռով մը: Դարձայ հարցուցի վաճառականին թէ՛ ինչպէս մէկէն թղթի կտորի մը փոխարէն այդքան գումար յանձնեց ներկայացող երիտասարդին, չկրօնաբ ըլլալ որ այդ գումարը առնելէն յետոյ կծիկը զնէ եւ կամ անոր տէրը քանի մը օրէն ինքզինքը անանկ հոչակէ: Մարդը քմիծաղով մը պատասխանեց թէ՛ «Մեր բոլոր գործերը, մեր բոլոր գրամները վըս-

տահութեան եւ հաւատարմութեան առանցքին վրայ կը դառնան, եթէ այդպէս չըլլայ, եթէ մարդիկ հրապարակի վրայ իրարու բարոյականին ու նկարագրին վրայ վստահ չըլլան, ոչ գործ կ'ըլլայ եւ ոչ ալ տուր եւ առ. վստահութիւնն ու հաւատարմութիւնը վաճառականութեան ջիղն ու հոգին են»: Ու ես, իբրեւ Աւետարանի պաշտօնեայ՝ տեսայ որ ընկերական կեանքին ու յարաբերութեան մէջ, ամէն գործ, ամէն ձեռնարկ ու յառաջդիմութիւն ոչ թէ լոկ գրամի կամ մտքի ուժին վրայ հաստատուած է, այլ անկեղծ հաւատարմութեան եւ ճշմարիտ վստահութեան:

Հաւատարմութիւնն ու վստահութիւնը ամուսնական կեանքին մէջ:

Անհաւատարիմ կրնը, անհաւատարիմ ամուսինը, ինչ պայմաններով կամ նկատումներով որ ալ հաւանութիւն ցոյց տուած ըլլան իրարու, բնականօրէն զանոնք միեւնոյն յարկին տակ որ տուն կը կոչուի. ո՛վ կրնայ սակայն երեւակայել այդպիսի տան մը ներքին կեանքը. հոն ապրիլ փորձողներու վիճակն ու գրութիւնը: Ամուսին մը, որուն սիրտը կ'ուտէ կը հատցնէ կասկածանքի ցեցը, որ ինքն ալ արդէն անհաւատարիմ մըն է դարձեր իր ուխտին սրբութեան: Կին մը որուն հոգիին խորը կը խլարի նախանձի կրծող որդը, ո՛հ, հոն ալ եւս ընտանեկան կեանքի ուրախութիւնները կեղծ են, չրթունքներու վրայ գծող ժպիտները սուտ, ու իրենց էն թանկ բեհեզներն ու սնդուսները՝ սրտի չը սպիացած խորունկ վէրքերը ծածկող քղեր միայն:

Անհաւատարմութիւնն ու անվստահութիւնը, ծառան տիրոջը, տէրը ծառային, կրնը իր ամուսնոյն ու ամուսինն իր կնոջ հետ կատարի թշնամի ու ռեսերիմ հակառակորդներ կրնէ: Երբ կին ու ամուսին չեն կրցած ըմբռնել ամուսնական կեանքի սրբութիւնը զոր պիտի ապրին, ինչպէս պիտի կրնան հաւատալ իրարու անկեղծութեան, ու որչափ չարիքներ, որքան աղէտներ յառաջ եկած են ու դեռ կու գան ալ պիտի ամուսնութիւններէ: Մարդը մարդուն համար արդարեւ գաղտնիքներով լեցուն գիրք մըն է, անոր թաքուն խորհուրդները, անոր սրտին յոյզերն ու զգացումները հասկնալ կամ վերլուծել դիւրին գործ չէ. ոչ ոնթկէնեան ճառագաթէն շատ տարբեր ճառագաթ մը պէտք է մարդուն ներքին հոգեկան առողջ նկարագիրը կամ անոր ախտանշանները ցոյց տալու համար, վասն զի ստեպ մարդիկ կերելու արտաքուստ իրարու այնպէս, ինչ որ չեն իրապէս ներքուստ:

Զրեար չհասկցող, իրարու բնաւորութիւններն եւ ունակութիւնները չկրցող ճանչցող երկու արտեր ճիշդ չեն նմանիր արտաքուստ գեղեցիկ դաշնակի մը: Անցուցէք անոր գլուխը անանկ մէկը որ երբէք հմուտ չէ այդ արուեստին ու չէ

ուսած զայն, կը յուսա՞ք եւ վստա՞հ էք որ ձեր ուզած ու փափաքած անուշ եւ ներգայնակ եղանակը պիտի լսէք անկէ, ընդհակառակը, խառնիխառն խռպոտ ձայներ, ու աղմուկներ, որոնք միայն տաղտուկ ու ձանձրոյթ կրնան պատճառել ունկնդրին: Ծշմարիտ ու ճարտար արուեստագէտ մը սակայն, գիտէ ճկուն ու ճարպիկ կերպով շարժել իր մատուրները դաշնակին ստեղնաշարին վրայ ու հանել անկէ հոգին հմայող այնպիսի դաշն ու քաղցր եղանակներ որոնք կարծես տարբեր աշխարհ մը կը փոխադրեն քեզի մտովին, թեւ ու թոյլ տալով թունդ ելած զգացումներու: Հաւատարիմ ու անկեղծ սէրն է որ սիրտ-դաշնակէն կրնայ հանել ամէն նէն անուշ, ամէնէն հոգեզմայլ եղանակը:

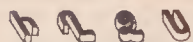
Եթէ կալ աշխարհի վրայ սուրբ ուրախութիւն մը, ճշմարիտ երջանկութիւն մը, հոգ չէ որ ան քանի մը օր կամ քանի մը ժամ տեսած ըլլաւ, այն միայն անոնք կը զգան որոնց սիրտը կապուած է հաւատարմութեան ու վստահութեան սիրոյ օգակապետութիւն, որուն բնաւ չեն կրնար վնասել նախանձի կամ կասկածանքի ժանդերը ծախսուի: Ու այդ սէրը միայն փոխադարձ պարտականութեանց կատարմամբ կրնայ կեանքին տառապանքները թիթեռնել, սրտին վշտերը ամօքել ու մեղմել եւ ընտանեկան կեանքի բոյնը ընել եղբակեան սրբաւէյր մը, ուր սրտի ծաղիկները սէր կը բուրեն, կեանքի խանձարուրդին մէջը բողբոջող փոքրիկ ու անբռն հոգիները անմեղութեան ու խաղաղութեան օրհնանքը կը ճուղողն ու կը ճլլաւան. հոս, այսպիսի երջանկաւէտ տան մը մէջ, ցաւ մաք հացն իսկ մանանայ մըն է ու պարզ ջուրը՝ նեկտար:

Ի՞նչ կարծես կեանքին արաքին փայլն ու պիւրճանքը, զեղն ու հրապուրներ, ճախութիւնն ու հարստութիւնը, մինչ րաւոյապէս հոն կը պարզուի տգեղութեանց էն պժգային, չար նախանձի վերքերուն էն շարաւայիցը, ուր կը տիրէ վերջապէս անվստահութեան ու անհաւատարմութեան սրտի աղբաւորութիւն մը, աւելի տխուր քան նիւթական անձկութիւն մը:

Պաշտօնին կամ կոչումին մէջ անհաւատարմութիւն:

Ընթերցող, թերեւս հայր մըն ես կամ մայր մը, տէր մըն ես կամ ծառայ մը, պաշտօնեայ մըն ես վաճառատան մը կամ Աստուծոյ սեղանին, չե՞ս զգար թէ փոխադարձ պարտականութեանց կապերովը կապուած ես իբր անկեղծ ու հաւատարիմ ծառայ կամ պաշտօնեայ: Կուտ մը անգամ չեն արժեր ոչ հմտութիւնը մրտաքիզ, ոչ իմաստութիւնը հանձարիզ, երբ կը պակսին խօսքերուդ մէջ ճշմարտութիւնը, գործերուդ մէջ ուղղութիւնը ու սրտիդ մէջ ալ հաւատարմութեան ու վստահութեան զգացումները. երբէք տարբերութիւն մը չպիտի ունենաս Աւետարանին ակնարկած անիրաւ ու անհաւատարիմ տեսնէն կամ չար ծառայէն: Հաւատարմութիւնն ու վստահութիւնը կեանքի ասպարէզին վրայ յաջողելու էն էական պայմաններն են: Միապէս մտքիդ ուշիմութեան հետ սրտիդ բարի տրամադրութիւնները, բնական ձիւքերուդ հետ հոգեկան ազնիւ յատկութիւններդ, այն ատեն ամէնէն արի, ամէնէն բարի, ամէնէն առաքինի մարդը դու ես:

ՍՍԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Երբ չհնադ ու սպիտակ
Զըլլար իղձը փողոսնուն,
Իղձը պղտոր եւ կամ յսակ
Վաղորդայնի մը, հեռուն...

Երբ չըլլար հեռապատկեր
Էյսօրսօսի դիպական,
Ուր կը փառէ անթիւ ջահեր՝
Երջանկութիւնն անխափան,

Մուր անցեալով մ'ըստուերոսած
Այս քաղաքն անհոգ
Երկնականաւն Երջանկաց
Երբ մընար լոկ կանգուն,

Ու քե նոյնիսկ խնամ, աւադ,
Սեւ ջուրերէն Լեդիէն
Մոռացութեան գիրկը, նըւադ,
Հեգ անցորդս ալ նեհեիւն,

Ես կ'ստեի քեզ ակներեւ
Խնաստութիւն աշխարհի,
Կեանք, գեղ ալ, կեանք աներեւ՝
Ուր քոց հոգին կը մարի:

Բայց ինձ գիրկըդ, ապրելու յոյս,
Անհրապել՝ այլ աղուոր,
Ու պարգեւէ ջրիւն աղուորս
Կեանքին ուժը փառաւոր:

ԱՐՏ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Մ Ա Ր Դ Ը

ԻՐՐ ՏԻԵՋԵՐԻԻ ԿԵԴՐՈՆԸ

Գիտական նորագոյն յայտնութիւնները կ'երեւայ թէ վերջի վերջոյ սա հին եզրակացութեան պիտի յանգիլ տան մեղ թէ մարդ էակը կեդրոնն է տիեզերքի, այսինքն՝ արեւին, յուսիսին, եւն. իսկ երկնային լուսաւորները իր գործածութեան համար ստեղծուած լուսատիւներն են միայն: Ատեն մը կար, երբ երկնային մարմիններու զննութեամբ գրադող գիտունները քանի՛ նոր գիտելիք ընծայեցին հետաքրքիրներու, այնքան սա համոզումը գոյացաւ թէ այս հին տեսութիւնը բոլորովին անհաւանական էր. բայց Ալֆրէտ Րոսէլ Վէլէյսի գիտական թերթի մը մէջ կը յուսադրէ թէ տակաւ ետ պիտի դառնանք եւ մարդը պիտի նկատենք իբր կեդրոն՝ տիեզերքին: Տօքդ. Վէլէյսի համոզումով, պատճառ մը չկայ կարծելու թէ լուսաւորները անհամար են թուով. առաջինէն մինչեւ իններորդ կարգի մեծութեամբ լուսաւորներուն ամբողջ թիւը երկու հարիւր հազարի մօտ է. եթէ այս համեմա-

տութեամբ պէտք ըլլայ հաշուել աւելի փոքրները, այն առեւն հարկ է ենթադրել թէ 1,400,000,000 լուսաւոր կայ, մինչդեռ, ամենէն զօրաւոր հեռագիտակն իսկ 100,000,000 է աւելի ցոյց չի տար անոնց թիւը: Գիտական զննութիւնները սա՛ կ'ապացուցանեն որոշակի թէ տիեզերքը անհուն չէ. արդ, քանի որ սահմանաւոր է, ուրեմն ո՞րն է անոր կեդրոնը: Տօքդ. Վէլէյս կ'ըսէ թէ մեր արեւը, եթէ ոչ բուն իսկ տիեզերքի կեդրոնին մէջ, բայց գոնէ կեդրոնին շատ մօտ կ'էտի մը վրայ կը գտնուի. հետեւաբար, մեր արեւը աւանան հաւանականութեամբ, բոլոր նիւթական տիեզերքին կեդրոնն է: Անդիսացի գիտնականը դուցէ ինքն ալ վախճալով թէ այս նոր տեսութիւնը քմիծաղով մը պիտի ընդունուի, անմիջապէս կ'աւելցընէ. «Այս համոզումը գոյացուցած ենք աստիճանաբար եւ խզմտորէն աշխատելով. ճշգրիտ հաշիւներով եւ զննութիւններով, եւ մանաւանդ՝ բոլորովին զերծ նախապաշարեալ կարծիքներէ»:

Տիեզերքի մոլորակներուն մէջ չկայ հատմըն ալ, որ երկրիս չափ յարմարութիւն եւ զիւրութիւն ընծայէ բնակութեան համար: Այս մասնայատկութեանց կարգէն են հրաբուխները եւ անապատները, որոնք անհուն կարեւորութիւն մը ունին. առանց անոնց, մեր երկրին մթնոլորտը չպիտի ունենար այն բնակութեան յարմար վիճակը, որ եթէ վայրկեան մը փոխուի, կրնայ ընդհանուր մահացում պատճառել: Հետեւաբար, մեր՝ մարդկային արարածներուս զիրքը այնքան կեդրոնական է, որ քան արեւինը՝ աստեղական զրութեան մէջ:

Գիտական այս նորագոյն յայտնութիւնը կոչուած է մեծ յեղաշրջում մը յառաջ բերել աստուածաբանական ուսումներուն մէջ: Վաղը, ուրիշ գիտուն մը կրնայ նոր յայտնութեամբ մը ջնջել Տօքդ. Րոսէլ Վէլէյսի տեսութիւնը, բայց այն խանդավառ համակրութիւնը, որով ընդունուեցաւ իր յօդուածը՝ գիտական եւ ոչգիտական շրջանակներու մէջ հաւատարմապէս, գրաւական մըն է թէ հին վարդապետութիւնը տակաւ հիմ պիտի բռնէ: «Արեւին տակ նոր բան չկայ» հանրածանօթ ասացուածը թէպէտ շատ ճիշդ չէ Գիտութեան համար, բայց միւս կողմէ կարելի չէ առանց ապշումի տեսնել որ քանի՛ զարգանայ մարդկային միտքը, հիններուն իմաստութիւնն այնքան աւելի րացայայտ կերպով երեւան կ'ելլէ: Ամէնէն վերջին ապացոյցը կու տայ անգլիացի գիտնականը, որուն զննութիւնները կը հաստատեն Մոնդոց Գիրքին մէջ յայտնուած տեսութիւնը՝ մարդուն եւ տիեզերքին յարաբերութեան նկատմամբ:

Յ. Գ.

ՀԱՅ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻ ՄԸ ՄԱՅԸ

ԿՈՄԻՏԱՍ ՊԼՅ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Բժիշկ-դոկտոր Կոմիտաս պէյ Մինասեանի մահուամբը — զոր լրագրիւնը զրեցին երկու շաբաթ առաջ — մեր մէջէն պակսեցաւ մին այն հազուադիւտ դիմադժութիւններէն՝ որոնք բազմակողմանի հմտութեան մը կը միացնեն գիտութեան եւ գրականութեան մասին ամէն տեսակ ցուցամոլութենէ զերծ սէր մը:

Կոմիտաս Մինասեան, Հայ-Հայկական Ժանօթ ընտանիքի մը զաւակը ծնած էր 1837ին. հազիւ ինը տարեկան, (1846ին) ուրիշ շատ մը պատանիներու հետ Բարիզ կը զրկուէր համալսարան Ռաֆայէլեան վարժարանին մէջ ուսնելու համար, որուն տնօրէնն էր այն առեւն Ալվազովսքի վարդապետը (որ վերջը մայրենի եկեղեցւոյն ամէնէն զիտուն եւ ամենէն բեղուն եւ պիտկոպոսներէն մէկը կըլլաւ):

Վեց տարի Բարիզ մնալէ ու Ռաֆայէլեան վարժարանի դասաշրջանը մեծ յաջողութեամբ աւարտելէ ետքը Կոմիտաս Մինասեան 1852ին կը վերադառնայ Կ. Պոլիս ու անմիջապէս կ'աշակերտի Զինուորական Բժշկական Համալսարանին ուրկէ իր վկայականը կը ստանայ 1859ին:

Յարգելի բժշկին չպիտի հետեւի, ք իր ասպարէզին մէջ՝ որ շատ փայլուն եղած է իր խորին գիտութեան պատճառով: Կոմիտաս պէյ գտնուած էր եւրոպական եւ ասիական Թուրքիոյ զինուորական կեդրոններուն մէջ, եւ հետզհետէ ստացուած շատ արդար բարձրացումներու շնորհիւ հասած էր գնդապետի աստիճանին. 1878էն ի վեր իբր օրէնսգէտ-բժշկ ուստիկանութեան նախարարութեան մէջ պաշտօն ստացած էր, պատերազմական նախարարութեան կողմէ — պաշտօն մը զոր արդէն վարած էր 1871էն մինչեւ 1875:

Կոմիտաս պէյ Մինասեան գիտուն մը, գրասէր մը, եւ գրագէտ մըն էր միանգամայն:

Իր գիտական պաշարը՝ զոր կը լրացնէր ամէն օր անընդհատ ընթերցումներով՝ կը պարփակէր ինչ որ է՛ն վերջին գիտելիքը կըցած են աւելցնել զարեւու միջոցին համարուած ծանօթութիւններուն: Իբր պատմագէտ՝ կարող էր առանց դժուարութեան յիշել եւ առանց գրքի մը դիմելու թուականներով որոշել՝ պատմական որ եւ է եղելութիւն: Իբր գրագէտ եւ գրասէր՝ կարող էր ինչ որ աշխարհիս գրականութիւնները արտադրած են ցարդ իբր գլուխ-գործոց: Հիանալի էր մանաւանդ իր յիշողութիւնը որ կը ներէր իրեն կեանքին մինչեւ վերջին օրերը ժամերով բերնուց արտասանել Բօրնէյլէ, Մալիէնէ, Ռաֆայէլէ, Լամարգինէ, Շէյքսպիրէ, Հիւկոյէ եւ ուրիշ շատ մը գրագէտներէ ու բանաստեղծներէ, ինչպէս նաեւ Միւ-

Թարեան հայրերու դասական գործերէն
ամբողջ կտորներ: Հայերէնէ եւ ֆրանսե-
րէնէ զատ, ծանօթ էր նաեւ անգլերէնի,
չերմ հիացող մըն էր Պալլաքի եւ Ուոլ-
զրր Սքոթի, որուն առաջինը վէպին ար-
դի ուղղութեան հիմնագիրը եւ երկրորդը
պատմական վիպագրութեան կարողագոյն
վարպետը կը դաւանէր: Շատ կը սիրէր
նաեւ Տիքընսը: Թէքորին, Անադոլ
Ֆրանսը . . . Թուրքիէն Ֆրե եւ . . . Չո-
լան: Առանց նախապաշարումի դժուարա-
հաճ մը, ինչպէս կը տեսնուի:

Այս գիտունն ու գրագէտը, փիլիսոփայ
մը եւ բանաստեղծ մըն էր նաեւ:

Կատարելապէս անտարբեր աշխարհի
վայելքներուն ու փառքերուն հանդէպ,
իր միակ հաճոյքը ընթերցումն ու գրա-
կանութիւնն ըրած էր: Բա՛լ ֆրանսագէտ
եւ կարող բանաստեղծ մը ալ լեզուին
մէջ՝ գրած է կէանքի ալ եւ ալ պարա-
զաներու մէջ, շատ մը բանաստեղծու-
թիւններ, զորս տեսնելու բախտը կ'ունե-
նային իր մտերիմները միայն: Համեստ
որքան կարող՝ երբէք մտքէն չէր անցու-
ցած իրեն անուն մը չինել գրական ար-
տագրութիւնները հրատարակելու: Հե-
տեւեալ բանաստեղծութիւնը զոր կը քա-
ղենք իր ցանցառ ձեռագիրներէն, պիտի
բա՛լ է ճաշակ մը տալու իր բանաստեղծա-
կան առդանդին: Ասոնցմէ զատ ինք կը
ձգէ 1570 տարէ՝ բազկացած ընդարձակ
գործ մը *Un rêve* (Անուրջ մը) վերնագրով,
որուն բնարան ընտրած է Շէլլքորիի Համ-
լէզին սա տողերը:

Il est plus d'une chose au ciel et sur la terre
Dont la philosophie ignore le mystère.

Ուրիշ բանաստեղծութիւն մը՝ Բալդ-
ճուքը (le Désir) անունով՝ Alfred de Mus-
set, Namouna-ին սա տողերը բնարան
ունի:—

Désir, aigle blessé qui meurt dans la poussière
L'aile ouverte et les yeux fixés sur le soleil;

Իր ֆրանսերէն բանաստեղծութեանց
հաւաքածոյին մէջ դեռ կան բազմաթիւ
ոտանաւորներ որոնց ամէնքն ալ կ'ապա-
ցուցանեն իր նորը ճաշակը եւ լեզուին
կատարեալ գիտակցութիւնը:

Կոմիտաս պէլ կը ձգէ նաեւ քանի մը
հայերէն աշխատութիւններ որոնց մէջ
յիշատակելի է Հիւկոյի *Les Burgraves*
թատերադրութեան աշխարհարար տաղա-
շափեալ մէկ թարգմանութիւնը:

Ողբացեալ բանաստեղծին այս ֆրան-
սերէն տաղին հրատարակումը կ'սկսած
չունինք թէ կատարեալ յայտնութիւն մը պի-
տի ըլլալ մեր բանասէրներուն համար. եւ
ասիկա կը բա՛լ է մատնանիշ ընելու ամ-
բողջ հոգեբանութիւնը այս ճշմարիտ գի-
տունին եւ գրասէրին, որ մտուորական
մթնոլորտի մը մէջ անցուցած է ամբողջ
կեանքը, առանց այդ մթնոլորտին մէջ իր
դոյութիւնը ուրիշներուն աղբարբելու
պէտքը զգալու:

Կենսագրական այս քանի մը տեղե-
կութիւնները չենք ուղիւ վերջացնել ա-
ռանց յիշատակելու միանգամայն, թէ Կո-
միտաս պէլ Միտասեան շատ փայլուն խո-
սակող (causeur) մըն էր:

Անոնք որ իր բարեկամութիւնը վա-
յելելու բարեբախտութիւնը ունեցած են,
չպիտի կրնան երբէք մոռնալ այն հմայքը՝
որով գիտէր համեմել իր գրական ու գի-
տական այնքան ներհուն տեսութիւնները:

ԳԼԱՆԻԿ

L'ESPÉRANCE

Je suis la bonne Fée en mensonges féconde,
On m'en veut de promettre et de ne pas tenir,
Mais c'est l'illusion qui console le monde,
Qui façonne à souhait et dore l'avenir.

Alors que tout s'en va, tout déserte, je reste;
Malheur à l'homme quand il ne me croira pas!
Belle à faire damner un archange céleste,
Mes charmes de Vénus éclipsent les appas.

Je suis irrésistible. Au sortir de ses langes,
L'homme me prend pour guide et me suit pas à pas,
L'œil perdu dans l'azur et le pied dans les fanges!
J'aurai beau l'égarer, il ne m'en voudra pas.

Ainsi qu'une Ariane à sa garde commise,
A travers les déserts arides, les monts nus,
Dans l'espoir de trouver le jardin d'Arthémise,
Je lui fais parcourir des pays inconnus.

En pèlerin épris d'Idéal, qui dédaigne
Un Eden qui n'est pas son Raaba chéri,
Il marche; le chemin est rude; son pied saigne
A fouler ces déserts où plus d'un a péri.

Il marche, mais l'îlot, l'oasis qu'il espère,
Fuit devant lui. C'est bon, il l'atteindra demain . . .
Ni demain, ni jamais, o misérable hère!
Car la verte oasis est un mirage vain.

Une chose fictive, une belle chimère,
Un fantôme toujours fuyant devant ses pas!
S'arrêtera-t-il? Non, car, même en sa misère,
Sa foi survit, debout jusqu'au jour du trépas.

Et le voici qui va, qui va, le misérable,
Et toujours devant lui trouvant l'horizon beau,
Tandis qu'autour de lui tout n'est que ronce et sable,
De mirage en mirage il arrive au tombeau!

Misérable mortel! voici ton glas qui sonne,
Il faut partir, laissant ton bagage ici-bas.
Tout fuit; le moribond, qu'on isole, frissonne,
Il appelle et c'est Moi qui viens, qui ne fuis pas.

Assise à son chevet, comme une tendre mère,
Je lui parle à voix basse; il m'écoute charmé,
Détournant son regard de ce monde éphémère,
Lieu de douleurs, champ-clos d'un lutteur mal armé.

Je dévoile à ses yeux un monde de mystère,
Lieu d'éternel bonheur, partage des Elus,
Un monde d'outre-tombe, un Eden, un Cythère,
Et qui peut-être n'est qu'un mirage de plus!

1894

G. MINASSIAN

Ք Ր Ո Շ Ի Կ

ԼՈՒՐԵՐ ԶԱՆԱԶԱՆ

ՈՒ ԶԱՐՄԱՆԱԶԱՆ

Բարեկամներէս շատեր որ՝ տոկուն
 Եւանդով մ'ամէն շարժութիւնով,
 Հաճոյք կ'ունենան «Մարիկ» գրելու,
 Գրոնիկ լուրերուս ընթերցող հըրու
 Արք մարտաւար, Տիկնոյք անմոռուս,
 Որք լուրջ իմաստուն ըլլան թէ թերուս,
 Գրչի ու մտքի զաւարթ խողովուս,
 Համալիք աչքով անխոնջ, առ ուստող,
 Կը հանդիսանան ուշագիւր գիտող,
 Բարեկամներէս շատեր ինձ կ'ըսեն.
 — Եղբայր, աւօրեայ, ներսէն ու դրսէն
 Թեթեւ, վաղանցուկ, նիւթերու վըրայ,
 Մեղք չէ՞ որ գրքիդ յօդքի, երբայ,
 Եւ այնքան ոճ, բառ ու գարծունք ունի
 Զուր վատնես, ո՛ր Հայ յանդի Գառնէկի . . .
 Քանի որ մեր մէջ թերթը երէկի
 Այսօր իբրեւ պարզ մէկ թուղթի կըտոր
 Կորարման յատուկ ծամրոյն խտոր
 Իր ճակատագրին հետեւի պղտոր,
 Ոչ, չէ՞ արտադրածդ արժանի տոր .
 Գեղոն, տաղ, քերթուած, գրքոյի, հոծ հատոր
 Զանա՛յ երկնել որ, միայ, տեւէ շա՛տ օր,
 Եւ մտքիդ, գրչիդ կըրած տաժանքին՝
 Զը կորնն ամենքն այնքան աժան գինս
 Այդ բարեկամաց ուղղելով բարեւս,
 Կ'ըսեմ. «Կարծիքիդ սխալ չէ՞ թերեւս,
 Սակայն լա՛ւ մտքիկ ըրէք որ ըսեմ».
 Ես հոգիւր չունիմ գրքոյի վըսեմ.
 Ո՛չ ալ՝ ոմանց այն հաւատքը խորին
 Թէ՛ Հայ թերթերու յարուցած ժխորին
 Մէջ, դառն երկունքով և օրը օրին
 Իրենց գրքածնէն՝ յօդուած, տաղ թէ ծառ,
 Հարկ է հրաշակերտ բլլան անպատճառ
 Եւ ապագային մէջ, անմահ, ցիր ցան,
 Իրենց անունին կանգնեն յուշարձան . . .
 Ո՛հ, ոչ, աշխարհիս մէջ ուր ամէն բան
 Ժամանակին թանձր տառերին տակ խափան
 Պիտ' անվերջ գունէ մոռացման ծամրան,
 Քանի որ օր մի, Ե՛ւրբի, Լամարթին,
 — Ինչպէս խմբագրաց ամենէն տմարկին—
 Մեղքով, Երկնի, Հիւսիս ու Միւսէն,
 Ո՛չ բընտա տարբեր քերթող սա... միւսէն,
 Հինգ հարիւր, հազար տարի ետքն—ո՛վ վիշտ—
 Պիտի մոռցնին, կորսնին ընդ միշտ,
 Քանի որ կարճ են օրերն ուր կ'ապրինք,
 Հնչեցնելով թմրուկն ու սրբնիկ,
 Լա՛ւ է որ հիւսիսը, հեշտին, գեղունակ
 Երգեր, ոստոտուն գրւարթ եղանակ,
 Որոնցմով օրի, հրճուի մեր հագին
 Մոռնալով տաղնոյն ու մեայլը կեանքինս
 Ուրջներ, Պոլէն մինչեւ ի կովկաս,
 Խեղքի և մտքի չափով անպակաս,
 — Թեւեւ ո՛չ շուրջառ ունին, ո՛չ վաղաս—
 Թող իրենք զիրենք գաւառին Մանուր,
 Իմաստասէր, լուրջ հոգեբան, հեւտոր
 Կամ Աւաքեալներ՝ որք չորս հինգ կտոր
 Քարոզ դուրս տալով, կամ վտիտ մէկ հատոր,
 Աշխարհի տխմար բազմութեան մէջէն
 Խնդրելինն՝ անմահ հանճարներ կուեն . . .
 Այդ յաւակնութիւնն ինչ տուած է խոյս,
 Ես անմահութեան չունիմ իղձ և յոյս,
 Հայ ընկերութեան պարզ ու զուարթ անգամ,
 Թողէ՛ք որ գրեմ, երգեմ ու խնդամ:

«Ա. Մամուլ»ի մէջ, սա նախորդ շարժու-
 Քերթանքով, իր գրչով passe-partout,
 Լեզուով մ'երկասայրի, անուշ ու թրթու-
 Որ տրուած, աւա՛ղ, չէ տա՛ն մարդու,
 Աշխարհ բերելով կա՛րգ մ'յանդուոր բանք,
 Ինձ կամիմ կուտայ... ոմանց՝ ըստփանք...
 Ի՞նչ ըսեմ... ինք որ, քրոնիկ, ֆանթեզի
 Յանգաւոր, արձակ տողերով, մեղի
 Մեղի ջուրերուն մէջ ջրանցքին... Սիւէզի
 Կ'առաջնորդէ միշտ, ուր ինքն յար սուղի,
 Եւ իր գրչին ալ, հոն, Կարմիր Ծովուն
 Դուրջը գառնայ միշտ, թրթուուն, թափաւուն.
 Զեմ՝ զարմանար ես ընա՛ւ որ ան, տառն
 Անձն, ա՛յնքան մտացի, խանդոտ, հեշտասուն,
 Իմ գրքոնիկներս, որոնց մէջ ես ալ
 Զեմ՝ կրնար պատմել վըրան բաց մասալ,
 Անուանէ սեպան, չը ճաշակէ շատ...
 Է՛հ սեպաններ կան որք կ'ործեն... pochade:
 Ի՛նչ է է, մենք որ կը ճանչնանք գիւրար
 Լա՛ւ է կատարը սեպներ բաւարար,
 Եւ շիւթնութեան մարմանովը նենդ՝
 Կէս իրաւ կէս սուտ զիւր չի խաճենք...
 Զամայց ցոյց տալիք չունիմ ես իրեն,
 Միտո՛յ խորա՛տ մը, բարեկամներն,
 Որ յուսամ իրեն օգտակար դառնայ.
 L'esprit qu'on veut avoir, gâte celui qu'on a!

Վարդապետները Համադասալ, Մաղթէտ,
 Որոնք տառն մը կը մինային հոս,
 Պատրիարքարանի մէջ՝ կայ Ծ-Յ օր
 Պոլսէն գեպ ի Վան եղան ուղեւոր:

Մեր Տնտեսական և Ուսումնական
 Խորհուրդներն այնքան լուրջ ու պատուական,
 Նիստ գումարելով շարժուս, առանձինս
 Դատ մը խնդիրներ գրքին վերցուցին,
 Մէկ քանիներուն լոկ, հագւոյ ցնծում,
 Յաջողելով տալ վերջնական լուծում:

Մայր Եկեղեցւոյ Տ. Աւագերեց
 Եղբէ՛ն հայրը նամակ մը գրեց
 Ս. Պատրիարքին, և իր պաշտօնէն
 Հրաժարելն յայտնեց... քահանայօրէն:
 Պատրիարքը Հայրը կոչելով յատեան,
 Արժան չէ դատեր զայն գեւ հանգստեան,
 Եւ, աջակցութեան ընելով խոստում,
 Զէ արտօներ որ ընէ այս ոստում:

Խառնիկ, Գաղթեան Որբանոցին մէջ,
 Խնամակարութիւնն, եւանդով անչէջ,
 Զեւագիտութեան ճիւղին այս անգամ
 Մըղում մ'ուղղելով տալ յօժարակամ,
 Գրքեր է երկու կարի մեքենայ...
 — Մաղթենք՝ շատ օգուտ, արդենք ունենայ:

Փունջ մը, շահաբաժնի, յամեն ու շահաբաժնի,
 Գործ մը՝ գեղեցիկ տմիտի, երեք պրակ,
 Ծրարուած թուղթերու մէջ նուրը ու բարակ
 Կ'ընդունիմ երէկ — Գիրք մ'է տսելայ (*)
 Որուն նըմանը գեւ մեր մէջ չիկայ:
 Հեղինակն, ո՛վ է հեղինակն անոր...
 Ինձ վաղածանօթ, ձեղի համար՝ նոր,
 Մտքով ու օրով կըթըւած ու ջինջ,
 Բարեկն զոհոյ իր հանգիստն ու նինջ,
 Աչքով՝ սեւ չամիչ, գեմքով զուարթագին
 Յարուելին Ունճեանն է այն, Արթաբին,
 Զոր՝ իր մըտերմաց մէջէն բազումը ալ

(*) Ընդհանուր Սկզբունքը Իրաւագիտութեան
 Քաղաքագիտութեան և Օրէնսդրութեան, գրեց՝
 Յարուելին Ունճեան, նախկին աշակերտ Մ. Ռու-
 փայլեան վարժարանին, Վենետիկեան:

Կը սիրեն կոչել լոկ Միւսեւ Բաքալ...
 Մինչ Վսեմ Ունճեան Էֆենտին Արիկ
 Երկարելով իր սոկելից ափիկ
 Բարեք ընելու կարող ու յօժար
 Կ'ըլլայ, զինքն ալ՝ մենք գովելու վարժ յար,
 Ուրիշ Ունճեան մ'ալ կը գտնուի անդին
 Որ իր հմտութեան ու աղին խանդին
 Արդենքն՝ օգտակար զերգ սոկել չափիկ
 Դիւրատար գրքի ձեւով, բացարձիկ
 Մեզ նըւերէ, և ընդունի ծափիկ...:

Կիւրին քահանայ մը կայ, Տ. Յետու.
 Ոմանք՝ լաւ մարդ է, կ'ըսեն, այլք՝ քրտու.
 Սա իրաւ է որ տառնէ մ'ի վեր
 Թերթերու սիւներ, ճիւղ կամ անվաւեր,
 Տէրութիւն խնդրով, որ չէ՛ պ'տանին,
 Աւտու իրկուս զըլուս կը տանին.
 Արգարն, անիրաւն ո՛վ է, չենք դիտեր,
 . . . Տէրութիւն խնդրէ փրկէ՛ ըզմեղ, Տէ՛ր:

Կիւրիկայ թեմին նոր կաթողիկոս
 — Լուր տայ հեւագիւր մ'հասած երէկ հոս —
 Սահակ Արագան՝ անցեալ ուրբաթ օր
 Խափային մեկնէր է և՛ անխոտոր
 Հեւեւորդներուն հետ, միշտ միտօրն
 Զորս օր ալ աւաջ հասեր է Մերսին:

Առաջնորդագուրդ քաղաքէն Խարբերդ
 — Ինչպէս շարժուս մէջ ծանոյց ամէն թերթ—
 Դիմարեան Հմայեակ կայսկողութիւն
 Հեւագիւր մ'եկեր է, բեւ իր ուսին:
 Ժամանակներէ ի վեր կարի ձեղ՝
 Հովիւ չունեցող բարի Խարբերդցի
 Զինքն ընտրէր են այժմ իրենց Առաջնորդ:
 Սակայն Արագանն, որ լսնիւն իր յորդ
 Փորձ կըրծուած, քարոյն յերհուն,
 Գոհացում տուած է... Բեքայններուն,
 Իր մարմնոյն արկար բլլալուն համար
 Գաւառի կեանքը չի գտնէր յարմար:
 Խարբերդցիք աւայոյժ խոցուած կարեվէր,
 Հեւագիւրն ծախքը վըրայ են սլուեր:

«Մանգուլ»ի մէջ, որուն ճըրագէն
 Այնքան մաւթ միտքեր վառն ապաքէն
 Եւ յուէտ ճաճանչ ու փայլ աւաքէն,
 Լմիլ Զօլայի Թէրեզը (Դարն)
 Վէպն՝ այս շարժեալուն ընկերէն ի վեր
 Պարիկն նըման լայն բացած թեւեր,
 Թարգմանութիւնով մ'արձակ, անուեր
 Ընթերցողներուն՝ թանկագին նըւեր
 Կուտայ՝ Յովհաննէս Էֆենտին Ֆէրիտ:
 Յաջողութիւն մ'է սաի ճշմարիտ,
 Զոր պիտ' ուրանան միայն... անօրէնք,
 — Մինչդեռ մենք զինքը կը շնորհաւորենք:

Քաղաքաժողով և իր Արագան
 Նախագահ Հայրը, մէջէն դանդաղ
 Թեւեւածուներուն՝ որոնք՝ շատ արի
 Պատրիարքական գործակատարի
 Պաշտօնին եղած էին հետամուտ,
 Զը գտնելով անձ մ'արժան և հրմուտ,
 Ընտրեցին՝ իրենց նիստին մէջ յետին
 Կալաքէն՝ Ֆէսթեան Սիւս Էֆենտին,
 Կը մաղթենք որտանց անոր դո՛ւ և կար
 Որպէս զի ուղիղ, պարկեշտ, օգտակար
 Կերպով վարէ այս պաշտօնն ընդ երկար:

ԱՐԱՍՈՂՈՍ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԶԱՅՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

(ՄԵԾ ՊԱՆՈՑ ԱՌԹԻ)

Այսօր կը սկսինք հրատարակել Ա. մասը Հայ եկեղեցական երաժշտութեան եւ ձայնագրութեան վրայ գրուած ուսումնասիրութեան մը զոր պատրաստած է մեր աշխատակիցը՝ Ս. Անգեղեայ։ Այս ուսումնասիրութիւնը ամբողջութիւն մը կը ներկայացնէ, սկսելով Հայ երաժշտութեան ծագման օրէն եւ կը հասնի մինչեւ մեր օրեր։

Ա. յօդուածը ներածական մասն է ընդհանուր ուսումնասիրութեան եւ կը հասնի մինչեւ Հայ ձայնագրութեան գիւտը։

Բ. յօդուածով (զոր յաջորդ քիւով պիտի հրատարակենք) պիտի խօսուի Հայ ձայնագրութեան զարգացման եւ կատարելագործութեան վրայ։

Իսկ Գ. յօդուածով պիտի ծանօթացուի Հայ երեւելի ձայնագրագէտներուն կեանքը եւ գործունէութիւնը։

Կրօնական երգեր. — Հնդկաստան եւ Հրեաստան. — Յունաստան եւ Հռոմ. — Բյուրիստեանքիւն եւ Գեղարուեստ. — Կարոյի եկեղեցւոյ մէջ երաժշտութիւնը. — Յոյն եկեղեցւոյ մէջ սաղմոսերգութիւնը եւ Հայոց փոխառութիւնը. — Հայ խաղերը եւ եկեղեցական արուեստը՝ շախմատի սկզբնական արուեստը. — Կ. Պոլսոյ զաղարկանքներուն մէջ յունական երաժշտութեան յարմարումը։

Ժողովուրդին ամէն գասակարգերուն վրայ ազդեցութիւն ունեցող տարր մըն է կրօնական երաժշտութիւնը որ կը ծառայէ մարդը վերացնելու։ Երաժշտութեան ներգործութիւնը այնքան ազդեցիկ է եւ այնքան անկասկած, որ Աստուծոյ փառաբանութեան նուիրուած բոլոր ազգաց պաշտամանց մէջ՝ ամենահին ժամանակներէ սկսեալ երաժշտութիւնը կիրարկուած է։ Հնդկաստան՝ արիական ժողովուրդներու նախնական օրօրանք՝ ունէր իր կաթալուհիները (bayadère) որոնք կուգէին իրենց նուիրուած տօներու եւ հանդէսներու միջոցին կ'երգէին օրհնելու թիւններ։ Այդ նախնական օրհնելուներու մեծ մասը հաւաքուած են Rig-Védas մէջ։ Անոնց կազմութիւնն արդէն ցոյց կուտայ թէ երգուած են⁽¹⁾։ Արդէն այդ հիանալի բանաստեղծութեան հաւաքածոն որ Հնդկի հին քաղաքակրթութեան հրաշակերտն է՝ ապրող գիրքերու ամէնէն նշանաւորներուն պէս դարեւրո մէջ, սերունդներու յաջորդութեան մը միջոցին խմբագրուած, մեծ մասամբ կազմուած է կրօնականներու ձեռքով որոնք անշուշտ իրենց կրօնական գաղափարներու ներշնչութեամբ խմբագրած են զայն, փառաբանելու համար աստուածները։ Եւ որովհետեւ բոլոր հին ժողովուրդներուն մէջ քերթովութիւնը եւ երգը իրարմէ անբաժան էին՝ հասկնական

է որ անոնք նախնական երգեր ըլլային, թէեւ շատ պարզ արուեստով մը կազմակերպուած։ Անոնց նախնական հանգամանք մը ունեցած ըլլալուն ապացոյց կը համարուի նախ՝ անոնց վերջին մնացորդներուն՝ ժամանակակից Հնդկաստանի կառաւուններուն մէջ երգուած փառաբանական երգերու եղանակներուն խիստ միօրինակ (monotone) եւ այդ երգերուն ընկերակցող գործիւններուն Երաժշտութեան անկանջին խիստ անձաճոյ ըլլալը, եւ երկրորդ, անոնց իբր ընկերակցող նուագ վէտաներու մէջ միայն carcani անուն՝ նախնական ծնծղայի մը յիշատակութիւնը⁽¹⁾։

Բազմաստուածեան հնագոյն ժողովուրդէն միաստուածեան ամէնէն հին ժողովուրդին՝ Եւրոպացիներուն անցնելով պիտի տեսնենք թէ հակառակ բոլոր գեղագիտական եւ գեղակերտական արուեստներու անընդունակ եղած ըլլալուն, Եհովան փառաբանելու եւ կարծես անոր խստութիւնը մեղմացնելու համար գիւտած են երաժշտութեան՝ որ էական մասը կը կազմէր հրէական պաշտամունքին։ Եհովային նուիրուած մեծագոյն յիշատակարանին եւ հրէութեան սիրտը համարուած Տաճարին մէջ երգիչները իրենց յատուկ տեղը ունէին, եւ չքեղութիւն կուտային ողջական զնններուն եւ առհասարակ բոլոր կրօնական արարողութեանց⁽²⁾։ Զորս հաղար Դեւտագիք յատկացուած էին այս գործին համար։ Տաճարին շինութեան պատճառը՝ Դաւիթ նոյն իսկ պէտք է յիշել թէ նշանաւոր արուեստագէտ մըն էր, եւ անտարակոյս Սաղմոսաց բոլոր հաւաքածոն եթէ անորը չէ, գէթ մեծ մասամբ իր կողմէն խմբագրուած է⁽³⁾։ Այս սաղմոսերգութեանց միջոցին կը դարձնէր նաեւ ծնծղայ, տաւիղ եւ վին (luth)։ Նոյն իսկ 120 քահանաներու մօրմին մը նուագներուն կ'օգնէին զանազան փող հնչեցնելով⁽⁴⁾։ Տաճարին արտաքին կողմը երկու յատուկ տեղեր վերապահուած էին երգիչներու⁽⁵⁾։ Այս արուեստագէտները որոնք միայն կրօնական պաշտամանց կը ծառայէին իրենց վրայ խտացուած էին հրէական ազգին երաժշտական բոլոր ընդունակութիւնը՝ որ աշխարհիկ նպատակներու համար բնաւ երգելու գաղափարը չէ ունեցած։

Եւ երբ խնդիրը կրօնական երաժշտութեան վրայ է, պէտք է ըսել թէ քրիստոնեայ հաստատութեանց մէջ կրօնական օրհներգութեանց գաղափարը հրէականաստուածաշնչական հիմ մը ունի։

Թէեւ գասական աշխարհի երկու մեծագոյն ներկայացուցիչները՝ հին Յունաստան եւ Հռոմ զուրկ չէին գեղարուեստական հակումներէ եւ հետեւաբար երաժշտական

տուրբան ճաշակէ, ինչպէս նաեւ մասնաւորապէս աստուածներու նուիրուած երգերէ, բայց եւ այնպէս քրիստոնէական վերադարձումի միջոցին՝ Եկեղեցիին ընդգրկած գեղարուեստներու մէջ Հին Օրինաց ներշնչութիւն մեծագոյն տեղը գրաւած է։

Յունաստան օրհներգութիւններ ունէր զորոնք կրօնական թափօրներու եւ անցքերու մէջ կ'երգէին աղջիկները⁽¹⁾ ընկերակցութեամբ Յունաց նախասիրած նուագներուն՝ սրինդի եւ կիթառի։ Հռոմ մէջ աւելի զարգացած էր աւանդական օրհներգութեանց երգեցողութիւնը, ընկերակցութեամբ նուիրական պարերու եւ նուագներու։ Ամէն տարի, մարտ ամսուն մէջ, Սալեանները ասպար ի ձեռքին անցք մը կ'ընէին, փառաբանականներ երգելով։ Քրմական ուրիշ խումբ մը դարնան կ'ընէր նոյն բանը, հնձոց յաջորդութեան նուիրուած տօնի մը մէջ⁽²⁾։

Նոյնպէս մեծական երգեր ունէին՝ որոնց դէմ այնքան ատեն կուեցաւ քրիստոնեայ եկեղեցին եւ շատ զժուարաւ կրցաւ ջնջել։

Հին Հռոմէացիք շատ սուր ճաշակ մը ունէին երաժշտութեան համար։ Հին Հռոմ ունէր սրնգահարներու զպրոց մը եւ քրմական եղբայրակցութիւն մը նուիրական պարողներու եւ կաթալուհիներու, որոնք թափօրներու մէջ աստուածոց պատկերներէն անմիջապէս յետոյ կը քայլէին։

Ասոնք ամէնքն ալ կ'ապագուցանէին թէ Յունաստան եւ Հռոմ բաւական զարգացած կրօնական երաժշտութիւն մը ունէին, երբ քրիստոնէութիւնը ծագում առաւ եւ տարածուեցաւ այս երկու գասական երկիրներու մտաւորական ազդեցութեան ենթարկուած ժողովուրդներուն մէջ։

Նոր կրօնքը իր նորօրինակ վարդապետութեամբ՝ քաղաքակրթութիւնը կասեցուց եւ «քնաջինջ» ըրաւ բոլոր հնչուած սէր աշխարհի իր ամէն վայելչութիւններովը, բյրաձեւ գերեզմանի մը տակ թաղեց զայն եւ երկնային սանդուղին պատուանդան չինեց անկէ եւ անոր տեղ բարձրացուց հոգեւոր աշխարհ մը. բոլոր ներկայ երկրաւոր կեանքը զոհ դրուեցաւ ապագայ երկնային կեանքին⁽³⁾։

Այս պատճառաւ քրիստոնէութիւնը, ի սկզբան գեղարուեստներու եւ գիտութեանց բոլորովին հակառակ եւ թշնամի եղաւ եւ բոլոր արեւելեան եւ արեւմտեան քրիստոնեաները սկսան հալածել եւ բնաջինջ ընել հեթանոսական ժամանակէն մնացած գեղարուեստները որոնց մէջն էր նաեւ երաժշտութիւնը իր ամէն տեսակներովը։ Ինչ որ հեթանոսական չար եւ մեղաւոր մտքի արդիւնք էր, բանադրուեցաւ։ Հեթանոսական ուրախ, զուարթ եւ

(1) Նոյն էջ 314

(2) Բ. Մնացորդաց գլ. ԼԵ. 8—15.

(3) Բ. Մնացորդաց գլ. ԽԹ. 26—35.

(4) Բ. Մնացորդաց գլ. Ե. 8—14.

(5) Եղեկէէ. գլ. Խ. 37—47 (Ըստ երբայական բնագրին)։

(1) Letourneau.—L'Evolution littéraire էջ 314

(1) A. Groiset. Hist. de la Littér. Grecque. II. էջ 281.

(2) Letourneau. L'Evolution Littéraire էջ 432

(3) Ժան Բոլ Բիւրգէր։

անհոգ կեանքին յաջորդեց կեանք մը որ մահուան վրայ կը մտածէր եւ յախտե- նական երանութեան տիրանալու իբր միջոց յախտենական կուսութիւնը, ապաշխարան- քը, ճգնաւորութիւնը կը տեսնէր: Բայց այս վիճակը տեւական չէր կրնար ըլլալ, ուստի, «կաթոլիկութիւնը, ինչպէս կ'ըսէ գերման ղիտող մը հեթանոսական աւանդութիւննե- րէն օգուտ քաղելով իրեն համար կատար- եալ զիցաբանութիւն մը ստեղծեց, այս դի- ցաբանութեան զլուխը դնելով Աստուածա- ծինը: Հեթանոսական սովորութիւնները եւ տօները քրիստոնէական անուններով շարունակուեցան եւ եթէ սուրբ բան մը չհամարեց աշխարհային կեանքը, զէթ այն աստիճան թողոց կեանքէն հրապուրուի- լը որ մեղաւորին առջեւ իսկ բացաւ երկնից արքայութեան ճամբան, եկեղե- ցական գթութեան լայն եւ արձակ գուռ- ներէն: Ի հարկէ կաթոլիկութիւնը ինք- ղինքին չմեղանշու համար չէր կարող մերժել ոչ երկնից արքայութիւնը, ոչ գը- ժօխքը, այսինքն ընդհանրապէս ապագայ կեանքը, բայց միւս կողմէ ամէն բանի կը ներէր, որ այս աշխարհի կեանքը որ- քան կարելի է հանգիստ եւ զուարճալի ընէ: Իր միջնորդութեամբը աւանդական լուծը մեղմացուց եւ իր քահանայապե- տական իշխանութեամբը ժողովուրդին համակրութիւնը վաստակեցաւ, մէկ կողմէն ժողովուրդը սովամահ կորսուելէն ազա- տեց մարդասիրական ապաստանարաննե- րու հիմնարկութեամբ, եւ միւս կողմէն ազատեց այն ժողովուրդը կոպտանալէ, իր եկեղեցական փառաւոր արարողու- թիւններովը ճաշակի գոհացում տալով: Կաթոլիկութիւնը ծնաւ Արեւմտեքի քը- լիստոնէական գեղարուեստը, իր նպատա- կը ըլլալով մարդուն զգացմունքին ու սիր- տին վրայ ներգործել, կաթոլիկութիւնը չէր կարող իր նպատակին հասնիլ առանց բանաստեղծութեան, առանց նկարչու- թեան եւ երաժշտութեան»:

Եւ իրաւի, Հռոմի եկեղեցւոյն սլաշ- տօնեաները է. դարուն Գրիգոր Ա. Պապին հետեւելով, շուտով ըմբռնեցին, թէ ինչ կերպով պէտք է ներգործել այն սոգէտ եւ խաւարեալ ժողովուրդին վրայ, որուն մէջ քրիստոնէութիւնը տարածեցին: Պա- պերը վարձով տեսան թէ իրենց հոգեւոր հօտը, անշաւիհաս երախաներու նման աչք չլացնող, զգացմունքի եւ երեւակա- յութեան վրայ ներգործող բաները ըմբռ- նելու կարողութիւնը ունի: Այս էր պատ- ճառը այն շքեղութեան եւ փառաւորու- թեան որով կը կատարուէին տօնախմբու- թիւնները, թափօրները, ձեռնադրութիւն- ները եւ առ հասարակ բոլոր արարողու- թիւնները, եւ այն պերճութիւնը, որով կը զարդարէին եկեղեցին, գոհացում տալու համար հաւատացեալներու զգացմանց եւ երեւակայութեան: Կղերք որ քրիստոնէու- թեան սկիզբները թշնամի էր գեղարուես-

տին, սկսաւ պաշտպանել երաժշտութիւնը, քանդակագործութիւնը, ճարտարապետու- թիւնը եւ նկարչութիւնը:

Գրիգոր Ա. Պապը միայն փառաւոր արձաններով եւ պատկերներով եկեղե- ցիները զարդարելով չբաւականացաւ, այլ նաեւ կատարելագործեց եկեղեցական ե- րաժշտութիւնը—քաջ գիտնալով կրօնքի թանձրացման այս պէտքը—որ իր անուամբ Գրիգորեան երգ կամ ուրիշ անուամբ *Canto fermo* կոչուեցաւ, եւ որ յետոյ իբր հիմ ծառայեց եւրոպական երաժշտութեան որ անհամեմատ աւելի կատարելագործ- եալ է քան արեւելեանը: Արեւելք՝ քը- րիստոնէական եկեղեցւոյ ամէնէն խըս- տամբեր վարդապետներուն՝ Բարսեղ Կե- սարացիի, Գրիգոր Նազիւնզացիի, Յովհան Ոսկեբերանի ազդեցութեան տակ շատ աւելի ուշ մնացած է, թէեւ ոչ բոլորովին անմասն:

Եկեղեցւոյ կաղձակերպութեան մէջ առաջին երգեցողութիւնը կը մտնէ սաղ- մոսբերութեամբ՝ Հրէական-Աստուածա- շնչական վկայութեանց ապաստանելով: Փապմա (փօլապ) որ կը նշանակէ յունա- րէն Սաղմոս, սկզբնաբար կը նշանակէ քնարի վրայ զարնուած եղանակ մը կամ քնարական երգի մը նիւթը: Եւ որովհե- տեւ Երրայեցիք Սաղմոսը ութաղեայ քնարով կ'երգէին, Յոյները սեպհականցին սոյն բառը Սաղմոսին, որով է նաեւ փը- սալքի (=տիրացու, եկեղեցական երգե- ցող) եւ իփսալքաա (=եկեղեցական երա- ժշտութեան արուեստ) բառերը:

Երրայեցիք ութաղեայ (ութը լարով) քնարին իւրաքանչիւր լարովը կը սկսէին Սաղմոսի ութը կանոնները, ասոր հետեւելով Յոյներն ալ իրենց ձայները ութի բաժնեցին (օպոն իսոս), որուն համեմատ զաստիարակեցան նաեւ մեր ութը ձայ- ները, ասոնց սահմանումը, բոտ աւանդու- թեան, մինչեւ Սահակ եւ Մեսրոպ կը բարձ- րանայ⁽¹⁾:

Ինչպէս հին Յունաց մէջ երաժշտու- թիւնը իմաստասիրութեան մաս կը կազ- մէր, որով անբաժան էին նաեւ քերական- նութիւնը, թուաբանութիւնը եւ տաղա- չափութիւնը, նոյնպէս նաեւ մեր մէջը փիլիսոփայութիւնը նկատուած է երաժշ- տութիւնը: Այսպէս, զոր օրինակ, Տաթեու վանքին վրայ խօսելով Ուրպելեան 895ին

(1) Այս ձայները սաղմոս կը բաղադրուին.—

Յունաց ձայները	Հայոց ձայները
Բրոդոս	Ա. Ձայն
Տէֆէրոս	» Կողմ
Դրե'դոս	Բ. Ձայն
Գեպարգոս	Աւագ կողմ
Բլայիոս Բրոդու	Գ. Ձայն
Բլայիոս դու տէֆէրու	Վաւ
Վաւու	Դ. Ձայն
Բլայիոս դու գէպարգու	Վերջ

Այս ութը ձայները, ինչպէս որ Հայերը «Փրհ- նեցուք զՏէր զի փառք է փառաւորեալ» երգը- նաւորութեամբ կը քրքրէին: Յոյներն ալ անու- ցեւ, ցեայիւ, անանա եւ այլն ասութիւններով:

մենաստանը լեցուն ցոյց կուտայ «ծովա- մատոյց փիլիսոփայիք երաժշտական եր- գոց»: Նոյնպէս Շնորհալի տեղ մը կ'ըսէ. «Ունիմք սովորութիւն փիլիսոփայ ասել, որ յերաժշտական արուեստի կատարեալք են»: Ասոնք ցոյց կուտան թէ երաժշտու- թիւնը անբաժան մասը կը համարուէր ոչ միայն տաղաչափութեան, այլ նաեւ քե- րականութեան եւ թուաբանութեան, եւ այս չորսը միասին քանի որ թուական միութեանց վրայ հիմնուած են, կը հա- մարուէին մաթեմատիկական գիտութիւն- ները:

Երաժշտութեան քերականութեան մա- սը կազմած ըլլալուն հաւաստիքը են ե- րաժշտական եւ քերականական շշտնե- րու սերտ աղընչութիւնը⁽¹⁾ եւ որուն ուղ- ղակի հետեւութիւնն է հաւանականաբար երաժշտական արուեստին մեր մէջ մուտ- քը Մեսրոպայ վերագրուելը: Շարական- ներու խաղերու յիշատակութեան առա- ջին անգամ ԺԲ. դարուն կը հանդիպինք: Կիրակոս կը վկայէ թէ Սալատուր Տա- րօնացի էր, «այր սուրբ եւ առաքինի, եւ ղիտութեամբ հոգակեալ, մանաւանդ ե- րաժշտական արուեստին»։ Նոյնպէս Է'ա- ւանդէ թէ ինքը բերած է խաղերը Արե- ւելք, արեւմտեան ժողովուրդներու աղ- ղեցութեան տակ՝ Կլիկեան վանքերու մէջ ծաղկող արուեստէն օգտուելով: Ա- սիկա ենթագրութիւն մըն է որ իրեն հա- մար լուրջ հիմ մը ունենալ կը կարծենք: Կլիկեան շրջանին միջոցին մեր մտաւորա- կան զարգացման գործին մէջ զխաւոր դե- րականտարները լատիններն են, եւ պէտք է ըսել թէ մեր խաղերը՝ հակառակ ութ ձայններուն Յոյներէն առնուած ըլլալուն, լատինական ծաղում ունենալ կը թուին:

Այսօրուան լատինականին կատարելու- թեան նայելով թերեւս զարմանք պատ- ճառէ այս կարծիքը, բայց ցուցմունքներ կան որ կը հաստատեն այս ենթագրու- թիւնը: Նախապէս լատիններուն մէջ ալ երգերը աւանդութեամբ կ'ուսուցանէին, իսկ խաղերը, լատիններուն ըսածին համա- ձայն *neumes* երգ, առաջնորդ մը եւ յուշա- րար մըն էին միայն, եւ կարելի չէր ա- ռանց բերանացի կամ գործիական ուսուց- չութեան՝ երգ մը երգել: Հիմակուան եւ- րոպական նօղան երկու կարեւոր յատ- կութիւն ունենալով կատարեալ է. գծի վրայ գրուելով, ո՛ր գծի վրայ որ դուռի՝ կը յայտնուի ձայնին ճիշտ աստիճանը, եւ ի՛նչ ձեւով որ դուռած է՝ կը ցուցնէ տե- ւողութիւնը, որով կրնայ նօղայով դուռիլ որ եւ է եղանակ կատարեալ ճշտութեամբ եւ անսլալ միալ իսկ խաղ կամ *neume* ե- րը չունին հաստատուն աստիճան, այլ ձեւով միայն ցոյց կուտան ձայնը բարձ- րացնելու կամ ցած գնալու տեղերը: Նոյն- պէս մինչդեռ նօղա մը միշտ միմիայն ձայնի մը աստիճանը եւ տեւողութիւնը կը

(1) Տես Բազմպէպ. 1900, էջ 259—260.

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՐ ԳԵՂԱՐՈՒԵՑՏ

ՖԻԻՏԻՆԶ ՄԱՐՍ ՄԻԼԼԵՐ

(ՆԵՐՔԻՆ ՄԱՐԿԵՐ)

Տիկին Մարս Միլլեր վերջերս հրատարակեց իր ակամաւոր ամուսնոյն **ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՆԱԾԱԿԱՆԿՆԵՐ**, որոնք, աւելորդ է ըսել, անհուն հետաքրքրութեամբ մը կարդացուեցան ամբողջ Եւրոպայի մէջ: Այս հրատարակութիւնը կենսագրութիւն մը չէ անշուշտ, բայց անոր մէջ կենսագրական նիւթ կարելի է գտնել: Պէտք է խոստովանել որ մեծ մարդու մը կեանքը պատկերացնող այս գրքը հատորները շատ աւելի կ'արժեն, քան կարգ մը անձնակական կենսագրութիւններ:

Մարս Միլլերի նամակները կարդացող մը շատ գեղեցիկ գաղափար մը կը կազմէ անոր նախասիրութեանց վրայ, որովհետեւ հոգեկանոր գիտնականը ամէնէն աւելի իր նամակներուն մէջ է որ ցոյց կուտայ իր սիրական զբաղումները: Մարս Միլլեր, զուարթ մարմնի տէր և կրօնի մարդու մը տպագրութիւնը կը Թողու իր նամակները կարդացողին վրայ: Այս կէտը իր կեանքին ամէնէն կարեւոր կէտն է: Գերագնացօրէն ողջամիտ, համարձակ, ձեռներէյ և անձնավստահ այս տեսլաններն հոգիին մէջ հոգեբանական նուրբ խաւեր չկան գնեցելիք: Այս տեսակ բնութագրութիւն մը, տիրող երջանկութիւն կը պարգեւէ: Ատէկ գուրս, Մարս Միլլերի կեանքին մէջ ուշադրութեամբ չկայ կրեանք ըսել, գիտական յաջողութեանց աւանդները և յաջորդական պատիւներու մեծ վայելելու ցոյցերը միայն կուգան պահ մը կենդանութիւն տալու այդ անշուշտ կեանքին մէջ:

Նամակներուն մէջ կարեւոր մասին մէջ Միլլեր կը պատմէ իր տեսակցութիւնները հոգեկան արձանագրութեան հետ, բայց այս *compte-rendu*ները ո'չ խնդրոյ առարկայ անձնութեան և ոչ ալ Միլլերի վրայ մեծ լոյս մը կը տալուն: Սկիզբները կը հանդիպին անկեղծ խոստովանութեան մը, որուն մէջ կը զգացուի սակայն բողոքի շնչոտ մըն ալ, որովհետեւ Մարս Միլլեր վաղեմէ ուզած էր իր յաջողութեանց փառքը, ամբաստանողներ եղան Թէ ինք անամիտն և փառասերին մէկն է, այս պարագան մեծ ցաւ առաւ իրեն: Բայց այս հրատարակութեան ամէնէն շանկան մասն այն է, որ պատմութեան ևն այդ բեղուն կեանքին նախնական պարբերները, որոնք շատ շուտ վերջ մը կը գտնեն:

Յիշարկին Մարս Միլլեր ծնած է Գերմանիոյ մէջ աննշան անկիւնը, իր հայրը բանաստեղծ էր, Վիլհելմ Միլլեր, իսկ մայրը՝ ազնուական լիտուանիէ սերունդ, նորրոգ գեղեցիկ, եռանդուն, խնամատեն և լուրջ կին մըն էր, որ կանխական այլի մնացած ըլլալով, ինք առաւ իր զաւակին կրթութիւնը, խիստ կարգապահութեամբ մը: Երիտասարդ Յիշարկին շատ կանուխէն երաժշտական հակումներ ցոյց տուաւ, դրացի դաշնակահար մը ունէին, որ ի մեծ զարմանս իր մոր, դաշնակի վրայ նուագել տրամեցուց իրեն: Աս աննշան պարագան կարեւոր դեր մը խաղաց Մարս Միլլերի կեանքին մէջ, իր գեղեցիկ դաշնակահարութեան շնորհիւ էր որ կրնար հրճուեցնել և զրօցնել իր այն բարեկամները, որոնք մեծ բան մը չէին հասկնար Սանտրիքիւն և գիտական տեսութիւններէն: Մէնտէլըստը, հոգեկանոր երաժշտութեանը, իր ուշադրութեանէն չվիճակուեց այս տաղանդաւոր մանուկը, որ վնց տարեկանէն իսկ կրնար դաշնակ զարնել:

Աստիճակէ զատ Մարս Միլլեր «ի ծնէ բանաստեղծ» մըն էր, անգամ մը իր բարեկամներէն մէկուն ըսեր է. «Արեղջ կեանքիս մէջ աշխատեցայ բանաստեղծ մը չըլլալ»: Իր օրինակով անգամ մըն ալ կ'ապացուցուի Թէ ընդդէմ բանաստեղծ մը չի կրնար դադարել բանաստեղծ ըլլալէ, և Թէ որքան ալ աշխատինք լուցնել բերնողական ծայրը, և Թէ Թիւրքիա գոյութիւն ունի ան, դարձեալ չպիտի յաջողինք: Բանաստեղծութեան հակում մը կամ մէկ քանի կտոր ոտանաւոր, բանաստեղծ մը չեն շինել: Գալով Մարս Միլլեր

լըրի բերնողական կարողութեան, գերմանացի մրմայն պիտի կրնար հասկնալ և դատել զայն, Թէպէտ կարելի է ենթադրել, որ արտադրող կարգի զօրաւոր բան մը չէր, քանի որ շուտով ձնչու եցաւ:

Կայացելի ներքուր Վարժարանին մէջ Մարս Միլլեր իր նախնական դաստիարակութիւնն առնելով լեզուաբանութեան հոգեմէ ցոյց տուաւ, այս կարեւոր պարագային նկատմամբ սա չափ խոստում է Թէ Միլլեր վարժարանը Թողած օրը փափար յայտնել է լեզուաբանական ուսումնական հետեւի, բայց աչքի առջեւ բերելով այդ տպագրութեան դժուարութիւնները, տատանելի սկսած էր: Կայացելի Համալսարանը մտնելով վերջնականապէս որոշեց Մանկրիքի ուսմամբ պարագիլ: Այս որոշումը իրապարգային ուղղութիւնը առաւ: Համալսարանէն մեկնելէ առաջ, ո'չ միայն ստուցու տողերի աստիճանը, այլ և Թարգմանարար հրատարակեց *Utopades*՝ հնդկական առարկաներուն ամէնէն հին հաւաքածոն: Յետոյ գնաց Պերլին և իր սիրական Սանտրիքի ուսումնական շարունակեց աշակերտ լով Պօթն: Շէլլինգէն այ խնամատիրութեան դասը արտաւերժեց վարժարանէն: Երբ ինքնուրուի կեանք մը փարեւաւ, ինքզինք իսկ աշխատութեան նուիրելով, որովհետեւ ասով միայն կրնար զիմարտել իր տպագրութեան խնդիրներուն: «Տեսնալ, ինչ է, հոգ և կարագ իմայն ունիմ, սուրճա առանց կամի կամ շարքի կը խմեմ» Պերլինի մէջ ծանօթացաւ նշանաւոր գիտնական Հիւսթինգսը և Հակեդադերն, որ Միլլերի շնորհեց իր Բարբիլ տունը, այնտեղ ամբողջացնելու համար Սանտրիքի ուսումնասիրութիւնները: Միլլեր հրաւերէն ընդունեց և իր տպագրութեան վճարեցաւ:

Բարբիլ մէջ, Միլլեր նոյն իսկ ծայրայեղութեան տարաւ այն խոստմանը կեանքը, որուն վարժարան էր իր տղայութեան: Եթէ իր խորհելու կարողութիւնը շատ բարձր էր, տպագրութեան կեանքն ալ արագէ աւելի: Իսկ մըն էր, իր կեանքը տպագրութեան կարողութեան իր մօր պիտի մէկ նամակով: «Առաւուն կանուխ կ'արթննամ, նախաճաշ կ'ընեմ, այսինքն հոգ և կարագ առանց սուրճի, ամենալի կ'աշխատիմ մինչեւ ժամը Թեմը, որ տունն ծաղ կ'ընեմ, ժամը մը տուն կը դադնամ, և մինչեւ քնանայ կ'աշխատիմ» Արեւին զարմանալի չէ Թէ Միլլեր իր այս յաճախ աշխատելու կեանքով շանկեցաւ տպագրութեան, գիտնալ, ևն, Թէպէտ Սանտրիքի լեզուի ուսումնասիրութեանց արգելք չեղանք բնաւ ամէն տեսակ դժուարութիւններ վերջացան յաջողեցաւ հրատարակել Ռիկ Վէտայի, Սայնայի մեկնութիւններով, զորք մը որուն դժուարութեան վրայ խափ իսկ աւելորդ է: Անկեղծագրելի դժուարութեանց բաղկեցաւ հրատարակել մը գտնելու համար, ինչ մնաց Բուսիս պիտի երկար իր ձեռքերին յաջողցնելու, բայց Անգլիա անցնելով հոն կրցաւ հրատարակել տպը: Երբ լիտուն գտեց, միտքը մէկ քս ի շարքմ միայն հոն մնալ էր, բայց այնպէս պատահեցաւ որ մինչեւ մահը Անգլիա մնալ Ռիկ Վէտայի հրատարակութիւնը իր հոգեկան տանքը կան նեց: Ետով ծանօթացաւ Օրսֆորտի Համալսարանին ճեղքիտարակութեանց հետ և Անգլի Բեզուեթը: Առաջագրութեան պատշաճին կոչուեցաւ: Ամէնէն վերջն ալ, մեծ աշխատութեամբ յաջողեցաւ Սանտրիքի ուսումնասիրութեան մը ըլլալ:

Այնուհետեւ, իր կեանքին ամէնէն կարեւոր գործը համարեց հնդկի լեզուներու ուսուցանան տարածումը: «Թիւրքի» նամակ մը գրելով յայտարարեց Թէ անոր համար յաճախ հնդկական անկարգութիւններու ակնհաստեմ կ'ըլլան, որովհետեւ չենք գիտեր իրենց լեզուն Եթէ այդոր, Հնդկաստանի պաշտօնատարները նուագ ագետ են այս մասին, պատճառը գիտաւորարար Մարս Միլլերն է: Իրեն համար Հնդկաստանը ամէն ինչ էր, իր ճ գին էր, և ինչ որ հնդկական էր, տնտարբեր չէր Թողուր զինք:

Իր սիրական նուագէն զատ, Միլլերն զրօցնող ուրիշ մէկ բանն ալ հնդկի բուրբերութեան գրութիւնները կարդալն էր, բարեկամի մը կը գրէ. «Այս արձնա չափագանց հետաքրքրութեամբ կը կարդամ այս բրմական արձանագրութիւնները, անոր իմ ձայնէն սէր-ս են և կը յուսամ Թէ «վերջին սէրս ալ պիտի ըլլան, միայն Թէ կ'ազգի որ մարդիկ խորհողաւոր չկոչեն զանոն, որովհետեւ արեւին չափ պայծառ են»:

Միլլեր իր կեանքին վերջին օրերը գերագոյն միանարութիւն մը զգաց, հնդկի իշխանի մը այցելութեան ընդունելով, «ալ ամէն անգին ընելիք չունիմ» ըսաւ, այնքան վարձատրութեան գտաւ ինքզինք: Եւ իրաւ ալ մահը մտնեցաւ էր, հնդկի իշխանը իր աչքերը սեւեւելով անոր վրայ, ըսաւ տրամադիր. «Այո, կը տեսնեմ մահը որ բու մէջդ է, բարեկամ, մահը քեզի նայել է» Եւ արդէն Յիշարկին Միլլեր իր գործը լրացուցած էր:

Թէպէտ Գերմանացի մը, բայց Անգլիոյ մէջ աշխա-

տած, Թէպէտ Արեւմտեցի մը, բայց Արեւելքի համար աշխատած էր, և Եթէ մերք քնդ մերք փափարեցաւ իր վերջին օրերը իր ծննդավայրին մէջ անցընել, բայց դարձեալ Անգլիան սիրեց իր բոլոր սրտով: Միլլեր ալ, Հանտէլի նման աւելի Անգլիոյ կը վերաբերի քան Գերմանիոյ, իսկ հոգ բանասիրութեան մատուցած իր ծառայութիւնները միշտ յիշատակելի պիտի մնան:

ԳՐԻՉ

ՉԱՍՏԵՆԱԿԱՆ (SONNET)

ՄԼԳՈՒՄՆ ՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Չայնեակը յաւիտեական բարեկամ մըն է մեզի: Այնպէս դարու մը մէջ կ'ապրինք ուր հապճեպ ընթերցանութեան սիրահարներ, յուրջ ուշադրութիւն ընծայելու անկարող, կարճ բանաստեղծութիւններ կ'ուզեն, որովհետեւ զանոնք միայն կրնան կարգաւ պարագրութիւն մը ընդունի: Միւս կողմէ, ժամանակակից բանաստեղծներն ալ, անկարող ըլլալով յարատեւ աշխատութեանց մէջ խորասուզելու, և աւելի քնարերգական քան նկարագրական բանաստեղծութիւններ արտադրելուն, յարմարած են ընթերցողներու ճաշակին: Չայնեակը կարճ բանաստեղծութիւն մըն է, որ նուիրագործուած է աւանդութեամբ և մեծ բանաստեղծներու տուած օրինակներով:

Արեւին զարմանալի չէ, եթէ Չայնեակը անօրինակ հագնակ մը շահած է, անցեալ տարի ամէնէն աւելի Չայնեակներու հաւաքածոնէր հրատարակուեցան: Անշուշտ, Չայնեակը էսպէս արուեստատկեալ ձեւ մըն է, և եթէ ստղծ են անոր ծաղման նկատմամբ կատարուած քննութիւնները, իտալական աղբիւրքէ կ'առնէ Չայնեակին իր դասական ձեւին մէջ (Խալիսանը և Բեգրարբեանը) տանուէջութեան տողէ կը բաղկանայ, և այս տողերը յոնգերու մասնաւոր կարգադրութիւն մը ունին: Առաջին ութ տողերը բաժնուած են երկու քառուեանիւրու, իւրաքանչիւր քառուեանի առաջին և վերջին տողերը իրարու հետ յանգ կը կապեն, իսկ մէջտեղի երկուքն ալ իրարու հետ: Այսինքն Չայնեակը ութ տողէ մէջ միայն երկու տեսակ յանգ կ'ըլլայ, որովհետեւ քառուեաններուն առաջին և վերջին, ինչպէս նաեւ մէջին տողերը նոյն յանգերը պէտք է ունենան: Աւելի հասկնալի ըլլալու համար, զիմարտելու քառուեանները, Չայնեակին յանգերը պէտք է ըլլան սա կարգադրութեամբ: ա, բ, բ, ա, ա, բ, բ, ա: Առաջին ութ տողէն մէջ Չայնեակագիրը պէտք է բոլոր ընդունեցած ըլլայ իր նիւթին մէկ մասը: Գալով յաջորդ վեց տողերուն վեցեանին, բանաստեղծը կրնայ ուղածին պէս յոնգ կապել, միայն թէ Խալիսանի իրաւունքը (որոնք գտնէ ոչ ինքզինքն մէջ Տեղիտակի իրաւունքը ունին) չեն ներքեր որ գուրեմի տողերով աւարտն Չայնեակը:

Այս բազմաթիւութիւնը կարեւոր էր, որովհետեւ կարելի չէ Չայնեակի վրայ գաղափար մը կապել առանց բնութեան ըլլալու անոր իտալեան ձեւը: Անգլիական Չայնեակը, որուն Տեղի բեր առած է իր անունը (Թէպէտ Սորբէլի կոմսը կը թուի ըլլալ անոր հեղինակը) շատ աւելի պարզ է: Կը բաղկանայ երեք քառուեանի, որոնք փոխ ի փոխ կը յանդաւորուն միշտ նոր յանգերով: Անգլիական Չայնեակի նման չափով «Կողմի» իտալարդ թիւով, թարգմանելով Տեղիտակի Մաւցի գիրը:

Քովէնդիկ Բեգմոր ամբողջովին կ'արհամարհէր Բեգրարբեան կամ Խալիսան Չայնեակը: Միւսին իր Չայնեակներուն մէջ պահած չէ սակայն վերջինչեալ կարգերը, և բոլոր կամս, առանց կանգ առնելու քառուեանին կամ ութեանին տալու, շարունակած է իր տողերը:

Ահմարկ մը նետելով անգլիական բանաստեղծութեան վրայ, կը տեսնենք որ քնարական շրջանի մը միջոցին, մինչեւ Վիկտորիական Գարը, Չայնեակը լաւ ընդունելութիւն գտած չէ: Ասոր փախարէն քնարական քերթուածները բողբոջելու է: Կամ են: Անգլիական գրականութեան մէջ մեծ Չայնեակագիրներու տնտնները մատի վրայ կարելի է համբել: Սիանէյ, Տեղիտակ, Միլտոն, Ուոթսոն, Ուոթսոն, Քիչ: Եթէ արեւելք վրայ աւելցնենք մեր ժամանակակից Բուսիքին և Տիկին Պրատինիկը, անուններու ցանկը սպասած կ'ըլլայ արդէն:

ԵՐԵՎԱՆ

ԿԱՅԱՅՑ ԲԱԹԻՆԸ

Marcel Prévostի վերջին գործը, *Lettres à Francoise*, որ անցնում զարման հրապարակ է. լուսանկէց ի վեր 58րդ տպագրութեան հասած է, պարագայ մը որ առջէն գործին կարեւորութիւնը ի վեր կը հասնէ. Marcel Prévostի վերջին գործը նամակներու շարք մըն է, որոնցմով Ֆրանսուան գրագէտը կը խօսի օրիւններու կրթութեան, հագուստի կապուստի կնոջ ամուսնութեան եւ այս վերջնային պատճառներով մասին:

Մանրէլիէն մեր յարգելի աշխատակիցը Պր. Մ. Լ. Մալախան, ուսանող բժշկութեան, ձեռնարկած է նոյն ոգով պատճառում նամակներու շարք մը, որուն առաջինը այսօր կը հրատարակենք, եւ յաջորդները պարբերաբար երկու շաբաթ անգամ մը առիթը պիտի ունենանք հրատարակելու:

Այս նամակները պիտի ըլլան խոսակցական, ուղղուած Հայ Օրիորդին, զայն զարգացական ընթացքէն վերջ կամ նոյն իսկ այն միջոցին, կեանքի ամէն պարագաներուն մէջ մտքելու համար:

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԵՂԸՐԹԱՂՋԿԱՆՍՄ ԱՐՄԻՆԵՒԻՆ

I

Փոքրիկ ընկերու հիւս, երբ երէկ չէ առջի իրիկունը քեզ կը թողոյ Սկիւտարի Ամերիկեան կրթական հաստատութեան խօսարանին մէջ՝ ուր զքեզ յանձնեցի Միս Բաթրիքի. ինձ ըսիր հետեւեալ բառերը զորս յիշողութիւնս պահեց իրենց կարգով, կամ եթէ կ'ոչեմ իրենց շնորհալի անկարգութիւնով:

—Մէոսի հօրեղբայրս. ա՛հ, ահա՛ Աղաւնի Գալստեանը... կը տեսնե՞ս հոն, սա երկայնահասակը, երկայն սեւ մազերով... Բժշկական Վարժարանին մէջ եղբայր մը ունի՝ որ այնքան շնորհքով է, այնքան շնորհքով... Մի մոռնար ինչ որ ինձի խոստացար. երբեք երբեք զիջէ՛. ո՛հ գո՛հ եմ. քեզ պիտի պատասխանեմ... Մինակ թէ ժամանակ պիտի ունենա՞ս գրելու... Աղաւնի, սպասէ ինձի... կրկին տեսութիւն հօրեղբայրս, պառկելու կ'երթամ, քունս եկած է: Շատ գո՛հ եմ երբ մեր տունը կուգաս ճաշելու եւ յետոյ զիս վարժարան կ'առաջնորդես... Չեմ սիրեր երբ Յակոբ հօրեղբայրս գայ:

—Իրա՞ն եւ ինչո՞ւ համար:

—Էան մը խօսիլ չի գիտեր եւ յետոյ շատ երիտասարդ կը թուի:

Այս խօսքերը արտասանեցիր այն տեսակ չեղով մը եւ արտայայտութիւնով մը՝ որ խորհրդածութիւններու իր նիւթ ծառայեցին, երբ Սկիւտարէն կը վերադառնայ ընկերանա՝ Չամըճաւի բարձունքին վրայ:

Գտն տարի վերջ, կարելի է քիչ մըն ալ առաջ, որովհետեւ կին ես, օր մը պիտի ճանչնաս այն տարօրինակ սրտնեղութիւնս ներք որով հոգին կը լեցուի քառասուն

տարին մօտենալուն, երբ որ եւ է զէպք մը մէկէն ի մէկ մեղ կը յիշեցնէ թէ մեր երիտասարդութիւնը քայքայուած է: Դեռ ճաշակներին, յոսերին, ախորժակներին միացած են, ինչպէս որ էին 25 տարեկան եղած տեսնելու. մեր մկանունքներու ոյժը զորացած անգամ կը թուի. օրը օրին հայելին անդրադարձուցած պատկերնիս տեսնելու վարժուած՝ չեմք կ'որոշ տեսնել թէ զձեռքերնիս զգալի կերպով փոխուած է: Դատողութեան ջանքի մը պէտքը կ'ունենանք հաստատելու եւ մեղ համոզելու թէ ժամանակը իր հետքը թողած է մեր, ինչպէս նաեւ մեղ շրջապատող ամէն բանի վրայ, թէ մէկ խօսքով օրէ օր ծերացած ենք: Բարեբաղդաբար ուրիշին քաջատեսութիւնը օգնութեան կը հասնի եւ սխալին կ'ուղղէ կոչումներով՝ որոնք որչափ որ անհաճօ են, օգտակար ալ են:

Այսպէս, փոքրիկ ընկերուհի Արմինէս, երբ տանս դռնէն ներս կը մտնէի, այլեւս չէի խորհեր այն համեղ ճաշին զոր ըրի նոյն իրիկունն իսկ ձեր տան մէջ նստած քու եւ մօրդ մէջտեղ, եւ ո՛չ ալ այն կարեւոր խորհրդակցութիւններուն զորս դուն, 17 տարեկան աղջիկ մը, ըրիր կեանքի մասին ունեցած ըմբռնութիւնը համեմատ, ո՛չ Ամերիկեան կրթ. հաստատութեան եւ իր տնօրէնուհի յարգելի Միս Բաթրիքի վրայ, ո՛չ երկայն սեւ մազերով Աղաւնիին՝ որ սիրուն եղբայր մը ունի Բժշկական Վարժարանը, ո՛չ ալ գրեթէ քու վրագ, այլ միայն սա տխուր պարագային՝ թէ քու երկու հօրեղբայրներէ՞դ աւելի ծերն եմ, ինչ որ դուն կը հռչակես զուարթ համարձակութիւնով մը: Այս խորհրդածութիւնները ընելով, սիրելի եղբորս աղջիկս, պարտէզիս մէջ սիկամէթ մը կը ծխէի, որովհետեւ եթէ կը յիշես, այդ իրիկունն օդը արտասովոր քաղցրութիւնով մը կը զաղչանար: Պարտէզս կը ճանչնաս. շատ անգամներ մօրդ հետ եկած ես օգտունելու եւ ծաղիկներ ժողվելու: Իր առջեւ փռուած են Վուսիոր, Մարմարա, Ոսկեղջիւր: Պարտէզիս նոճիներուն, դալիաները, գերուն, նարնջներուն տերեւները, կոնկենիները, զիշերը կը լուսազարդէին նաւերէն եկող ցոլքերէն... Զամբուն խճաքները գաղտնապահութեամբ ոտքերուս տակ կը ճարձատէին, մինչդեռ կ'եւրազէի այն ժամանակը՝ որ ես ալ այսօրուան Արմինէին պէս բան մըն էի, այսինքն պատանի էակ մը, կեանքի սեմին վրայ, դեռ տարուան մը համար փակուած գիշերօթիկ վարժարանի մը մէջ:

Անկից ի վեր քսան տարիներ անցան եւ այդ քսան տարիները ինձի կը ներկա-

յացնէին ամբողջ կեանքը որ կ'արժէր ապրիլ: Ահա՛ անցան եւ աւագ, կը տեսնեմ որ կեանքի հետաքրքրութիւնս չէ ապառած ոչ իր փորձութիւններով, ոչ ալ յուսախաբութիւնով: Եթէ անձս քննեմ, հազիւ թէ հին օրերէն փոքրիկ տարբերութիւն մը պիտի գտնեմ. սակայն ժամանակակիցներուն եւ մասնաւորապէս քու կարծիքդ այն է թէ՛ ա՛յ Էրիտասարդ ջեմ, զոր ինձ ըսիր զիս թողած պահուելու Արդէն ճամբան ըսեր էիր:

—Կը տեսնե՞ս, հօրեղբայրս, քեզ հետ խօսիլ կը սիրեմ, կրնամ քեզ ըսել այն բաները՝ զորս չպիտի կրնայի ըսել մօրս, նոյն իսկ կարծեմ ոչ ալ խեղճ հօրս եթէ ողջ ըլլար. որովհետեւ հետք եղած ատենս կարծես թէ եղբոր մը քով կը գտնուիմ որ պիտի ըլլար ինձմէ շատ, շատ մեծ... Երկրորդ, չեմ ուզեր որ հետս սիրաբանեն... ապագային հաւանականաբար ատի պիտի դրօսցնէ... բայց առ այժմ ինձի ձանձրոյթ կը պատճառէ. քու հետդ շատ հանգիստ եմ:

Իրաւունք ունիս, Արմինէ: Իմ քովս ապահով ես, հետդ սիրաբանելու գաղափարը անգամ չպիտի ծնի մէջս: Մէկ կողմ ձգելով որ հօրեղբայրդ եմ եւ որք ըլլալէդ ի վեր հակող խնամակալդ, քեզ կը նկատեմ իբր փոքրիկ եւ շատ սիրելի քոյր մը: Գու մանուկ ճակտիդ՝ վրայ ամփոփած եմ այն բարեկամութիւնը եւ գորովը զոր ունէի հօրդ ու մօրդ համար: Բնաւ քեզ հետ սիրաբանելու դիտաւորութիւն չունիմ, որչափ որ 17 տարին անցուցած ես եւ վաղը կին մը պիտի ըլլաս:

Սակայն պարտէզին մէջ սիկամէ ծխելէ վերջ երբ աշխատանոցս վերադարձայ, զղջացի անխոհեմ խոստմանս վրայ, որով պատրաստակամութիւն կը յայտնէի այս վերջին տարուան ընթացքին կանոնաւորապէս հետդ թղթակցիլ: Այդ խոստումս պահելու համար այնքան զբաղան պատճառներ թուեցիր որ անկարելի եղաւ մերժել: Ինձ կ'ըսէիր՝ երբ քեզ վարժարան կ'առաջնորդէի:

—Դիշերօթիկ վարժարանի մը շրջանը կարելի է որ անհրաժեշտ է պատանիներուն գաստիտարակութեան. բայց բաւական չէ մեզ կեանքին պատրաստելու, այնպէս չէ՞ (ի՞նչ քաղցր եւ եռանդուն ձայնով՝ կ'արտասանէիր այդ բառը... կեանքը): Մեզ կ'ուսուցանեն թուաբանութիւն, աշխարհագրութիւն, կար. բայց չենք կրնար բարի Միս Բաթրիքին կամ մեր ուսուցչուհիներէն մէկուն՝ կեանքի վրայ տեղեկութիւն հարցնել: Իբր, ես Միս Բաթրիքի կամ ուսուցչուհիներու նման տեսակ մը աշխարհական կրօնաւարութիւն կ'ուսու-

չունին. վարժարանն էլ իրենց պէս, ան-
միջապէս կարելի եղածին չափ շատ
անգամներ ընկերութիւններ յաճախելու
դիտաւորութիւն ունին. մաքէս անգամ
բնաւ չանցնիր թէ օր մը առնել մնացած
ծեր աղջիկ մը պիտի ըլլամ: Խօսեմութիւն
չըլլա՞ր զիս այժմէն այդ կեանքին քիչ մը
վարժեցնել: Ինչ որ քեզ կը խօստովանիմ,
եթէ մօրս ըսէի — թէ առաջուց կ'ուզեմ
քիչ մը տեղեկութիւններ առնել այն ամէն
բաներու մասին, որոնց զգրոցէն դուրս
պիտի հանդիպիմ — զանի պիտի պարհու-
րեցնէի պարզապէս: Եթէ Միս Բաղրիքին
ըսէի նոյն բանը, անկա ինծի պիտի պա-
տասխանէր թէ վատարամիտ եմ: Սա-
կայն կ'ուզեմ սորվիլ քիչ մը ինչ որ քն-
նութեան նիւթ չէ. միայն դասական
գիրքեր կարդացած եմ. միայն երկարաբան
խօսքեր լսած եմ. անգամ մը թատրոն չեմ
զայցած . . . Երբ ընկերութեան մը մէջ ա-
ռաջնորդուիմ, վստահ եմ որ առջի վեց
ամիսները չպիտի համարձակիմ բերանս
բանալ, իբր թէ գտնուէի այն տեսակ մի-
ջաւայրի մը մէջ ուր իմինէս տարբեր լե-
զու մը խօսէին . . . անշուշտ կամաց կա-
մաց պիտի յարմարիմ, բայց չեմ ուզեր ա-
պագային խարխալելով քալել եւ ժա-
մանակ կորսնցնել:

Սիրելի Արմինէ, ես ալ համակարծիք
եմ թէ քեզ տրուած կրթութիւնը ան-
թերի չէ. երբ կը յայտարարես թէ դպրոցին
մէջ ամէն բան քեզ կը սորվեցնեն ի բաց
առեալ ամէնէն կարեւորը, վատթարամի-
տութեան ապացոյց մը տուած չես ըլլար.
ընդհակառակը: Անշուշտ դպրոցը լաւ է
եւ օգտակար. բայց հարկ է որ կարող ու-
սուցիչ մըն ալ ուսուցանէ քեզ ինչ որ
պիտի հանդիպիս կեանքի շրջանին մէջ,
դպրոցէն դուրս:

Շուրջ կը դառնալի քաղաք մը, բն-
կերութիւն մը, միջավայր մը, որոնցմէ
բաժնուած ես պատահարով մը զօր օրին
մէկը յանկարծ պիտի վերցնեն:

Բայց պիտի կրնա՞մ քու կեանքիդ
ուսուցիչը ըլլալ. կը վախնամ որ ոչ:

— Այո՛, այո՛, ինձ կը պատասխանէի,
այնքան կրթիչ խօսակցութիւններ կ'ընես
երբ արձակուրդի օրերուն մեղի ճաշի կու-
գաս:

Մայրաքաղաք կերպով ներդրածիս ունկն-
դիր մըն ես, Արմինէ՛. երբ կը խորհիմ,
տկարութիւնս ինծի ցաւ կը պատճառէ:
Ինչ գրել քեզ, եւ նախ եւ առաջ, ինչ
միջոցով քեզ հասցնել նամակներս:

Դպրոցի հասցէին զրկուած քոլոր նա-
մակներդ Միս Բաղրիքին ձեռքէն կ'անց-
նին եւ պիտի չուզէի յարգելի Տնօրէնու-
հին հետ նոյն իսկ դիպուածական հակա-
սութեան մէջ իյնալ կրթական որ եւ է
կէտի մը վրայ: Միւս կողմէն որչափ որ
քու խնամակալդ եմ, չես ուզեր որ ա-
ռանց քու մօրդ գիտակցութեան, համար-
ձակիմ քեզ գրել:

Միտքս բաւական տարտամ, անկողին
կը մտնեմ. քունին թողով զազափաբ-
ներուս եւ որոշումներուս քաօսը լուսա-
բանելու խնամքը: Ասի լաւ միջոց մըն է:
Քունի ժամանակ մեր մէջ մնացած խոր-
հորդածութիւնները անգիտակից եւ բնազ-
դական են եւ մեզ ներշնչուած որոշում-
ները բնազդին անսխալութիւնը ունին:
Առեւտրուն արթննալուս պէս թղթակ-
ցութեան խնդրին լուծումը յստակօրէն
տեսայ: Հագուեցայ եւ գեղեցիկ առտուան
մը անուշ տպաւորութեամբ ձեր տունը
մեկնեցայ: Երբ հոն հասայ, դեռ չառ կա-
նուխ էր. Տիկին մայրիկդ սեւեր հագած
փոքրիկ գրասեղանի մը վրայ օրուան առ-
տինն ծախքերու տոմարին մէջ բաներ մը
գրելու զբաղած էր:

— Դուք, այսքան կանոնաւոր, ըսաւ. կը
յուսամ որ վտանգ մը չէ հասած փոքրի-
կին:

Մայրիկդ կը հանդարտեցնեմ եւ յետոյ
այցելութեանս պատճառը կը բացատրեմ.
մօրդ կողմէն դիտողութիւններ, վէճեր եւ
վրդովումներ կը սպասէի. բայց ինձ ըսաւ.

— Անշուշտ շատ փափաքելի պիտի ըլ-
լար . . . կը հասկնամ որ ես անկարող
եմ այդ փափուկ պայտօնը կատարելու:

Բայց յիմարութիւն է առիթ քեզմէ պա-
հանջել . . . ժամանակ չունիս:

Պնդեցի որ ժամանակ ունիմ եւ առի-
դիս պիտի զբօսցնէր: Միայն չէի ուզեր որ
Միս Բաղրիք նամակներս կարդար: Գի-
շերը ինձ որոշել տուեր էր, նամակներս
ուղղակի մօրդ հասցէին ղրկել որ զանոնք
նախ պիտի կարդար ու յետոյ անձամբ
պիտի յանձնէր քեզ, խօսարանին մէջ:

— Շատ աղէկ է, գոչեց մայրդ, աւե-
լորդ է որ նախ ես կարդամ. այդ բանը
պիտի վշտացնէր Արմինէն, մանաւանդ քու
վրայ ալ կատարեալ վստահութիւն ու-
նիմ. արդէն տղկանս խնամակալը չե՞ն եւ
զքեզ քիչ մը իրր հայր չի՞ նկատեր:

Մայրդ ալ կը յիշեցնէր անմեղօրէն,
տարիքիս ճիշդ գնահատումը . . . լա՛ւ,
ապահով հօրեղբայր մըն եմ — գրեթէ հայր
մը: Ահա՛ աստիճանաւորութիւն մը՝ որ հա-
մարձակութիւն կու տայ թղթակցելու գի-
շերօթիկ վարժարանի երիտասարդ աղջ-
կան մը հետ:

Օ՛ն ուրեմն, Արմինէս, որոշուած է.
հօրեղբայրդ 15 օրը անգամ մը պիտի գրէ
քեզ. պիտի օրհնայ լրացնել քեզ տրուած
կրթութիւնը . . . : Այսօր գոհացիր ներկայ
երկտողով: 15 օրուան խորհրդածութիւն
մը աւելորդ չէ պատրաստուելու համար,
որպէս զի կարող ըլլամ արժանաւորապէս
դաստիարակել կեանքի խնդիրներու մա-
սին աշխոյժ եւ հեգնոտ պատանի մը,
ինչպէս որ է օրիորդ Արմինէն:

Մ. Կ. ՄԱԼԱՔԵԱՆ
(Հետեւողութեամբ պատրաստած)

ՆՕՐԵՐ՝ ՄԵՐ ԿԵԱՆՔԵՆ

ՏԻՐՈՒՆԻ

Կայս. Անճապակի Գանձու հախարար
Վսեմ. Սազըզ Յովհաննէս ԷՃ. դժբաղդու-
քիւնը ունեցաւ կորսնցնելու իր կինը՝ Տիկին
Սաքեցիկ Սազըզ:

Յուզարկաւորութիւնը տեղի ունեցաւ վեր-
ջին չորեքսաբթի օրը, Բերայի Հայ. Հռոմէա-
կանաց Ս. Յովհան Ռոկեքեռան եկեղեցւոյն
մէջ, հախարարութեամբ Տ. Էմմանուէլեան
Պատրիարքի:

Խմբագրութիւնը կը փութայ իր ցաւակ-
ցութիւնը յայտնել Վսեմաբայ Յովհաննէս
ԷՃ. Սազըզի, իր այս դառն կորուստին հա-
մար:

«ԾԱՂԻԿ»Ի ՆԱՄԱԿՆԵՐՆ

ՍՍ.ՄՍՕՆ, ՕՐ. Մ. Մ. (Արաբիա).—

Ձեր «Արձագանք» վերնագրով ուսանաւոր
քալէ յաջող մասեր եւ յանգր ունի, բայց
իր ամբողջութեան մէջ միջակէն ալ վաւ է-
այդ պատճառով չպիտի կրնամք առ այժմ
ձեզ ալ բնորոշել «Նորեւո թաճին» մէջ:
Բայց այս առաջին անգամը դուք թող չի
յուսահանեցնէ ձեզ, այլ ամուսնակցե՛ք գը-
րիկ. օր մը կ'ընդունուիք նորեւո էջին մէջ:

ՏՐԱՊԻՉՈՆ, ՊՐԵ. Վ. Տ. — Նոյն քիւա-
ղութիւնը ձեզի ալ:

Կ. ՊՈԼԻՍ, ԱՐԱ.ԳԻԼ, ուսանող ՊՐ-
պերեան վարժ. — Ձեր «տա սեմեակ ին»
ուսանաւոր ճաշակաւ է. լաւագոյն է որ
գրելէ առաջ կարդա՛ւ այն գիրքերը, զոր կը
կոչէ «պատճառն հասո՛ր ինձ արքայան»,
որիս հոգւոյս ազնիւ յղկի՛ք . . . :

Կ. ՊՈԼԻՍ, ԹԻՓԵՆԻՍԻԱ. — «Հեծեման»
նիդ կարդալով խորհեցանք քե լաւագոյն բան
մը ըրած պիտի ըլլայի՞մ ձեր կեղծ անուան
արժանի գուարք կեանք մը վարելով, քան քե
անիմաստ հառաչանքներ արձակելով:

Շաքարաթեք «Ծաղիկ» իրեն սկզբունք ը-
րած է անճակագրութեան շուրջ դարձող վեճեր
բնաւ չյարուցանել:

«Ծաղիկ» որդած է անպատասխանի թո-
ղուլ բոլոր այն հրատարակութիւնները, որոնք
անճակաւ գոյն ունին. զուրի հոգեբանական օգ-
տակար քննադատութեան ճանգամանքն եւ
կ'ուղղուին թերթիս խմբագրութեան կամ աշխա-
տակիցներուն դէմ:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՍ կը ծանուցանէ բո-
լոր հեղինակներու եւ հրատարակիչներու
որ եթէ իրենց հրատարակութիւններէն եր-
կերկու օրինակ մեզ ղրկեն, թերթիս մէջ
կը ցանուցանենք զանոնք, ի հարկին ա-
նոնց մասին քննադատական ուսումնասի-
րութիւններ ալ հրատարակելով:

Տ Ն Տ Ե Ս Ա Կ Ա Ն Կ Ե Ա Ն Ք

ՖԱՆԹԵԶԻՆ ԱՆՀՐԱՔԵՇՏ

Ե Ի Ս Ս Ա Ա Ա Ե Ն

Յ Ա Ճ Ա Խ Կ Ո Ր Ծ Ա Ն Ի Զ

Առետուրի կեանքին մէջ ամէնէն աւելի ցայտուն երեւոյթներէն միտն՝ մրցումին կամ յաւ եւս տնտեսական պայքարներու մասին տեսութիւններուն մասը կը կազմէ նաեւ Ֆանթէզին, որ ներկայիս ամէնէն աւելի տիրապետած է հրապարակի ընդհանուր գործառնութեանց վրայ. պիտի ջանամ այս կէտն ալ պարզել ազնիւ ընթերցողներուս, մասնաւորապէս ուսումնասիրութեան առարկայ ընելով Պոլսոյ հրապարակը:

Ըսի թէ մրցումին մասը կը կազմէ ֆանթէզին որ իր կարգին պարզ հետեւութիւնն է մրցումին. այսօր չկայ գործ մը որ իր գրամագլխին կարեւոր մէկ մասը ֆանթէզինն չը յատկացնէ. եւ ասիկայ չը կարծուի թէ միայն զարդեղէնի վերաբերեալ գործառնութեանց համար անհրաժեշտ է, այլ նաեւ՝ ամէն զրազումի, ամէն տեսակ առեւտուրի համար, որոնք ասկից առաջ շատ աւելի սահմանափակ, աւելի պարզ պայմաններու տակ կը կատարուէին. մերձաւոր գաղափար մը տալու համար պիտի թուեմ Ժամանակին տեղի ունեցած գործառնութիւններէն մէկ քանին կերպերը, որոնք տարիքոտներու ծանօթ են անշուշտ:

Ասկից մինչեւ երեսուն տարի առաջ, Պոլսոյ հրապարակին վրայ մանիֆաթութեան վաճառականները մատի վրայ կը համարուէին. չը կարծուի թէ ասոնք հիմակուան պէս Պոլսոյ բիւացայի երես տեղուանքը խոշոր վաճառատուններ ունէին, այլ ընդհակառակը ամէնէն աւելի քաջուած տեղեր, 100-150 զընոց սենեակներ միայն կը վարձէին, գլխաւորաբար Կօլիէէն իմանի, Վալիտէ իմանի, Բէպապճի իմանի, Զաֆրան իմանի պէս անշուք տեղուանքը, ուր իբր կարասի հնավաճառներէ ծախու առնուած որդնոտած գրասեղան մը եւ աթոռ մը միայն կային. ահա այն ատենի վաճառականի ընդհանուր ծախքը. 50-60 հակ մանիֆաթութեան կը յանձնարարէին Մանչէսթըր, որոնք հասնելուն պէս, վաճառատունը չէին մթերուեր, այլ տակաւին ճամբան՝ արդէն կը ծախուէին Էսնաֆին որ օտաճի անուամբ ճանչցուած էր: Ապրանքը հասածին պէս օտաճիներուն կը բաժնուէր: Երբեմն ապրանքներու մաքսային գործողութիւններն ալ այդ վաճառականը անձամբ կը կատարէր. հաշիւները բոնողը ինք, նամակագիրը ինք, վերջապէս ամէն ինչ ինք: Շահերը լեցուն ըլլալուն, գործերը այս ընթացքով հան-

դարտ կը շարունակուէին. վասն զի մրցում չկար, մրցումի տեղի ալ չկար արդէն, թուով սահմանափակ ըլլալուն իրարու շահու աչք չէին տնկեր այն ատենի վաճառականները:

Բայց երբ հրապարակին վրայ Եւրոպայէն ասպրանք բերել տուողները շատցան, օտաճիներուն շուկան ալ գրեթէ գոցուելով, բիւացայի երեսը փոխադրուեցաւ ան, եւ հետզհետէ քանի մը տարուան միջոցին մէկ երկու հարիւր ոսկիի գրամագլուխ մը շինող Արշընճիները, տակաւ բիւացայի երես ելլելով ինքզինքնուն վաճառականի երեւոյթ տալ սկսան: Ահա՛ այն ատենէն ի վեր մրցումը կը շարունակուի. գրեթէ 20 տարիէ ի վեր անընդհատ մանիֆաթութեան հրապարակը, ամէն օր նոր վաճառական արտադրելու վրայ է. Մրցումը շահերու պակսիւր յառաջ բերած է, եւ շահերու նուազիւն ալ ծնունդ տուած է առեւտրական գործառնութեանց մեքենայացման, այսինքն քիչ չա՛ն ըլլալուն. մեծաքանակ վաճառումով, կարելի եղած է միայն չափաւոր չա՛ն արտադրել. ամառ ծախելով ձիւր շատ ընելու սկզբունքը ամէն վաճառական ընդունած է. ամէնուն գաղափարը առ հասարակ ասոր միայն կը ձգտի, վասն զի հիմա շահը հոն կեդրոնացած է:

Այս կերպ գործելու եղանակն ալ սակայն ծնունդ տուած է տակաւ առեւտրական գործառնութեանց մէջ Ֆանթէզին մուտ գտնելուն. վաճառականը հետաժող եղած է այլ եւս ամէնէն բանուկ տեղը վաճառատուն մը հաստատել, գործակատար, քանի մը գրագիրներ եւ ծառաներ բռնել ամէն տեսակ աշխատութեանց եւ գործներուն մեքենայական արագութիւն մը տալու նպատակով. հասցէով թուղթեր, էթիքէթներ, պահարաններ, հաշուեգրիւններ, զարգապակիներ, ծանուցումներ, վերջապէս ամէն տեսակ միջոցներ, որոնք յաճախորդներու եւ հետեւորար գործառնութեանց զիւրութիւն պիտի ընծայեն:

Այսօրուան վաճառականը «շատ ձիւր ընելով չափաւոր չա՛ն մը միայն գոյացնելու» ճշմարիտ սկզբունքին հետեւած ըլլալու համար երբեմն յաճախորդին մօտ կը խրկէ իր գործակատարը, պարբերաբար նուէրներ կուտայ անոր եւ չի խնայեր դեռ հազար ու մէկ ձեւաբանութիւններ զորս ընել պարտաւոր է. մէկ խօսքով առանց Ֆանթէզիի գործ չկայ հիմա. եւ սակայն ամէն ֆանթէզի որ գործ կը բերէ, միշտ չա՛ն չի ձգեր, ահա ինչ որ երբեմն երբեմն տեղի կ'ունենայ մեր հրապարակին վրայ — Օրինակի համար 200 ոսկի գրամագլխով գործող մը որ 2000

ոսկի գրամագլխով իր մէկ Էսնաֆին հետ մրցիլ ստիպուած է, անոր ֆանթէզիին հետեւիլ հարկադրուած ըլլալով անոր ի գործ դրած յաճախորդ գրաւող միջոցներուն ինքն ալ կը հետեւի նոյն խօսակամայ, եւ ասով, իր գրամագլխին հետ համեմատութեամբ, անհաշիւ ծախքերու կ'ենթարկուի:

Կարելի՞ բան է որ այս վերջինը դիմանան այնքայ ատեն, որքան 2000 ոսկիի տէր իր մրցակիցը — բացայայտօրէն ոչ, եւ եթէ շարունակէ իր այդ ընթացքը, անխուսափելի կերպով վեասի կ'ենթարկուի, եւ տակաւ... կը սնանկանայ: Հրապարակին վրայ, յաճախակի տեղի ունեցած սնանկութեանց մէջ, այս խիստ կարեւոր կէտը կշիռ ունեցած կրնայ ըլլալ: Իր դիրքին չափով միայն ծախքի դուռ բանալու է. պարտէզները ոռոգող աւազանին պէս զոր երկու խոշոր ծորակներ կը լեցնեն, եւ մէկ ծորակ միայն վարէն կայ, լեցուած ջուրը մասամբ միայն ոռոգման միայն յատկացնելու համար. ճիշտ այս եղանակով, երկու ծորակով շահելու է եւ մէկ ծորակով միայն ծախսելու է:

Ֆանթէզիի պէտքը, անոր՝ չափաւոր գործառնութեան մը օտարագային ընծայած օգուտները, մանիֆաթութեան գործառնութեանց վրայ խօսելով միայն ցոյց տուի, մինչդեռ ամէն գործ կամ զբաղում միեւնոյն պարագայով կրնայ օգտուիլ ֆանթէզիէն որ անհրաժեշտ դարձած է այժմ, ամէն նիւթական ձեռնարկի մէջ: Զեռնարկուին համար, գործը մեծէն բռնելու ձգտում մըն է այն որ միշտ օգտակար չըլլար, քանի որ յաճախ չի գիտցուիր, մանաւանդ մերիներէն, չափէն անդին չանցնիլ: Մրցումի ներկայ ոգեւորեալ վիճակին մէջ, ֆանթէզին կաղցուրիչ դեղի ազդեցութիւնը կ'ընէ, եթէ գիտնանք բանաւոր dose-ն անդին չանցնիլ, հակառակ պարագային թոյնի ազդեցութիւնը միայն յառաջ կը բերէ անիկա:

Խ. Պ.

Արտոնատէր Ա. ՍԱԳԱՆԱՆ

Տպագրութիւն Սագաեան

Կալաքա, Գուրշունլու խան քիւ 7

ՊԱՆԻՍ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ
գրասենեակները
փոխադրուած են
Ղալաթիա, Պանք Օրոմանին դէմ
Թանքապրուն խան

ՄԻՋՐԴԱՏ ԿԱՅԿԱԶՆ

ՃԱՏԱԿԱՌ ՆՈՎԱՆՈՅՆԵՐՈՒ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ
Ղալաթիա, Գաւաթէ, Գաւաթիոն խանին տակ
Հովանայի նորոգութիւններ ալ կը կատարուին

ՆՈՐ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Պատրաստ եւ չափի վրայ նստուստներու

ԼԱ ՊԵՆ ԺԱՌՏԻՆԻԷՌ

Կալաթ, Երկրի բրաճուի կայաքանին դէմ, 23

Սոյն հաստատութեան մէջ կը գըտ-
նուին ամենալաւ կերպարով շինուած
ձեւաւոր պատրաստ հագուստներ, առէնքն
ալ խիստ չափաւոր գիներով, որովհետեւ
տէրը, Պ. Լալիզորուլ, 24 տարիէ ի վեր
չաւ ծախելու սկզբունքը իւրացուցած է:
Կը գտնուին նաեւ ժանշ եւ աղջիկ տղոց
համար ամէն տեսակ գլխարկներ, Ձմեռ-
ուան եղանակին համար ժամաւորաբար
ընտիր հագուստներ եւ րալթօներ հասած
են եւրոպական առաջնակարգ գործա-
րաններէ:

ԱՆԱՐԱՏ

ԹԱՃ-ՏԵԼԵՆԻ ԶՈՒՐ

ՀԱՄԵՂ ԵՒ ԱՌՈՂՋԱՐԱՐ

Յանձնարարած

Բալը բծիկներու կողմէ

Անխոր

Կը ծախուի երկու տեսակի պղտիկ շիշերու
եւ ձերմակ հաղարնոցներու մէջ

Մանաւոր Բիւրեւի Եւ Երկրի Բրաճուի Գործարար

ԶԳՈՒՇԱՆԱԼ ԿԵՂՇԵՐԷՆ

ԿԵՂՇԵՐԱՏԵՂԻՆ Է

Ղալաթիա, Եէր Ալթը Ճամիի կողմը
Խրիստիկանի խանին տակ, Թիւ 5
ՕՀԱՆ ԳՈՒԼԱՔԵԱՆ ԷՖ.Ի ԽԱՆՈՒԹԸ

Թիւ 8 ամէնէն առողջապահիկ ըմպելին է
Թիւ 8 ամէնէն առաջնակի ըմպելին է
Թիւ 8 ամէնէն անցարար ըմպելին է
Թիւ 8 է որ կը դերացնէ մարտադրութիւնը

Ա. ԱԼԵՄԵԱՆ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԹԷՑԻ

Թանգի փողոց, Թիւ 49

Ա. ԱԼԵՄԵԱՆ Թէյի մեծ վաճառատունը
ունի ամէն տեսակ հոտաւէտ ու համեղ
աղիւ տեսակէ Թէյեր, շատ աժան գինե-
րով: Դաւառներէ կ'ընդունուին ալ էն տե-
սակ յանձնարարութիւններ եւ կը գոր-
ծադրուին կատարեալ ճշգրտակամբ
եւ ուղղութեամբ:

ԱՍՏՄՆԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ԸՆԴՀ. ՄԹԵՐԲ

ՄՈՐԻՍ ՖԱՐԱՃԻ

Ղալաթիա, Մերքեպանի փողոց, ձեռիտ խան, 3

ԿԱՆԻՒԿ ՎԱՃԱՌՈՒՄՈՎ

Թուրքիոյ ամէն կողմերը կը զրկուին
ապրանքներ

ԱՐԱՄ ԳԱՐԱԳԱՅԵԱՆ

Ա. Տ. Ա. Մ. Ն. Ա. Բ. Ո. Յ. Ժ.

Պոլիս, Պանք Գաւաթ, Պան Պիր Զեյիտին դիմաց
ԱՐԱՄ ԳԱՐԱԳԱՅԵԱՆ ամէն առաւօտ կ'անուի կը
Սկիւար, Ինտալիէ, Տաղմաճը փողոց իր բնակարանը
Ամէն օր 5—11 զիւր Պոլիս, Պանք Գաւաթ, Պան-Պիր-Զեյիտին դիմաց
Կիբակի օրերը ժամադրութեամբ

ԲՆԵՆ ԳԱՐԱՅԵԱՆ

Բերա, Բոսնիի Բասաճ

Մեծ մերքեպան հեծե-
լաններու եւ յարա-
կից ամէն տեսակ կա-
մածներու, լապտերնե-
րու, օղակալ գործի-
ներու, եւլն. եւլն.

ՊԱՆՈՐ ԶԵՄԵԼԱՆԻՆԵՐ

Մանաւոր Արեւիկէ համար գործարար

Մանաւոր աշխատանք

Հիւրեւիտէն Ինտալիէ Եւ Երկրի Բրաճուի համար

ԹԱՅՅՄԱՆ ԵՂԲԱՐՑ

ԿՈՃԱԿԻ ՄԵՒԵՆԱՑ

Թէ՛ գործակներու եւ Թէ՛ կանանց զգեստ-
ներ կարողներու համար անհրաժեշտ

ԿՈՃԱԿԻ ՄԵՒԵՆԱՑ

ՄԻԱՑՆ 46 ՁԵՐԱՐՈՎ

Թայիման եղբարց կոճակի մեքենայով կը
շինուին 16 տեսակ մեծ եւ փոքր կոճակներ

Մեկ ժամուան մէջ 185 կոճակ

ՄԵԾ ՄԹԵՐԱՆՈՑ

Կալաթիա, Պէշիք Միլլէթ խան, Թիւ 1

ՖԵՆԻՔԱ ՕՐԻՓԵՆԻԷՆ

ԿԵՆԱՑ, ՇՐԴԵՇԻ, ԾՈՎՈՒ

ԿԱՅՍ. ԹԱԳ. ԱՌԱՆՁԱՇՆՈՐՇԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ ԻՎԻԷՆԱ 1860ԻՆ

Դրասենեակ՝ Հանգիստ խան, Թիւ 52, 53, 54, 55, 56

Լիազոր ներկայացուցիչ՝ Գ. ՖԵՐԱՏԵԱՆ

Ֆէնիքս Օրիփէն Ընկերութեան կենաց ապահովագրութեան օրինակ մը.—
35 տարեկան մէկը որ կ'ուզէ ապահովագրուիլ Ֆէնիքս Օրիփէն Ընկերութեան
20,000 Փրի եւ քսանհինգ տարուան համար, տարեկան 925 8) Փր. պիտի վճարէ
ու պայմանաժամուն պիտի ստանայ 31,266 Փր. հնչուն դրամ ամբողջովին: Իսկ եթէ
մեծի զոր օրինակ, 10 տարիէն, իր ժառանգորդները անմիջապէս պիտի ստանան
21,314.62 Փր.: Այս ամէն գումարները ԱՆՈՒՆԱԿԱՆ չեն, այլ ԻՐԱԿԱՆ, եւ Ֆէնիքս
Օրիփէն Ընկերութիւնն այս գումարներուն վճարումը կ'երաշխայ իր բոլորով:

4. ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԵՒ 3. ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ

ԱՍԷՆ ՏԵՍԱԿ ԹԷՑԻ ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Պոլիս, Պանք Գաւաթ

ձեյալ պէյ խանին կից, Թիւ 10

ԱՂՆԻԻ ԹԷՑԵՐ

ԱՃԱՆ ԹԷՑԵՐ

ԹէՑի ԸՆՏԻՐ ԽՈՒՆՈՒԳԵՆՐ

ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ

ԹէՑի ԽՈՒՆՈՒԳԵՆՐ

ԱՆՄԻՏԵԼԻ

ՏԵՍԱԿՈՎ ԵՒ ԳԻՆՈՎ

Դաւառներէ կ'ընդունուին ամէն քանա-

կույթեամբ յանձնարարութիւններ եւ կը

կատարուին ամենայն ճշգրտակամբ

ՈՒԷՍԴԵՐՆ

ՇՐԴԵՇԻ ԴԷՍ

Ա. Ն. Գ. Լ. Ի. Ա. Կ. Ա. Ն.

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿ.

ՀԻՄՆԱԼ 1851ԻՆ

Հարաւորաբար Ընկերութեան համար Ա. Ո. 6000000
Պարտաւոր դրամ եւ արեւելեան հասոյթ » » 1250000
Վճարեալ դրամագումար » » 410000

Հրապարակու ծանօթ Ֆրանս. եւ Գերմ. բն-
կերութեանց դրամագումար 100,000եան աւելի չէ
Ուէսդըրն Ընկ. շրջեհի դէմ ամէն կար-
գի գործեր կ'ապահովագրէ: Վնասները
տեղւոյն վրայ եւ անմիջապէս կը հատու-
ցանէ: Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ

ԳԱՌՆԻԿ ԱՍՏՈՒՈՒՄԱՏՈՒՐ

Պոլիս, Պանք Գաւաթ Անտիպի Խան 20, 21, 22

Տեղւոյն էն շնորհ Ֆրանս. եւ Գերմ. բնկերութեանց
պարտաւոր դրամ եւ արեւելեան հասոյթ 100% եւ
աւելի չէ, Գերմ. Բնկերութեան 125% եւ
Ինչ որ երաշխաւորութեան էն էնչոյն էր մշտեցալ:

ՊԱԼՔԱՆ
ԱՌԱՆՁԱԾԱՆՈՐՅԱԼ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՍՈՖԻԱ

Իրականացրո՞ւմ, պահեստ եւ երաշխաւորութեան գումար 7,500,000 ֆրանք

Իրամատունք Ընկերութեան Պաշտպան Ազգ. Իրամատուն Սոֆիա, Անգլիական Իրամատուն Լոնտոն, Տուրք Պանք, Պերլին, Օսմ. Կայս. Իրամատուն Բարիզ, Բրեյտի Լիոնէ՝ Կ. Պոլիս

Գործակալութիւնը Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ Ընդհ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ ԱՐՇԱԿ ՌԻՆՃԵԱՆ
Կոստանդնուպոլիս, Դալարթիա, Պանք Օթոմանիէն դէմ, Թաքիսպոլս խան

ՏԱՍԸ ՂՐՇ. ՄԻԱՅՆ վճարելով կարելի է ստորեւ նշուած շրջանակներէն մեկուն մէջ գետնեղի ծանուցում մը ԶՈՐՍ ԱՆԳԱՄ:

ՀԵՂԵՍԿՈՒԹԻՒՆՔ ՊԵՏՐԱՍ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆԻ
1.—Իլալէյի Սարֆի Օւմանի, Բ. տիպ. գին 6 զրդ. էջ 336: 2.—Նիւմունէի էտէ-պիաթը Օսմանիէ, գին 4 զրդ.: (Բերա-կանական, համաձայնական եւ տաղաձա-րական ծանօթութեամբ): 5—4

Գ. ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ
ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
Բերա, Մեծ-Փողոց,
Կայաքա Սերայի լիւսին դէմ, քիւ 200
Գլ. Ել. Շք. օրերը առաւօտուն կանուխէն
մինչեւ երեկոյ ժամ 11½:
Բլ. Դլ. Ուր. օրերը ժամ 11½:
Կիրակի օրերը ժամադրութեամբ:

ԲԻՐԱՎՆ Եւրոպայի մարտերը
խէն սկսեալ ընդարձակած ըլլալով, կը
հրատարակուի աշխատակցութեամբ կարող
գործներու եւ հանրութեան կը ներկայն.
Նայ իբր լուրջ ու կարեւոր հրատարակու-
թիւն մը: 4—4

ԼԱ ՍԵԼԵՐԻԴԷ
Ապահովագրական ընկերութիւն
Ապակեղինաց եւ հայելիներու կտրելուն դէմ
Լոն. Գործակ. Թուրքիոյ ԱՐՇԱԿ ՌԻՆՃԵԱՆ
Դալարթիա, Օսմ. Պանքային դէմ
Թանգարան խան 2—52

ՊՈՒՐՀԱՆԴԱՆ
10 ՓԱՐՍ. ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ 10 ՓԱՐՍ.
ԱՄԷՆ ԱՌԱՒՈՏ ԱՐՇԱԿՈՅԱՆ
ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿԷ քաղաքական, աղդ,
գրական, առեւտրական յօդուածներ, տե-
սութիւններ, քրոնիկներ, թղթակցութիւն-
ներ եւ օրուան ամէնէն քարմ լուրերը,
Ներքին, Արտաքին, Հեռագիր
Տեղ եւ Տնօրէն
ՏԻԳՐԱՆ ՃԻՎԵԼԵԿԵԱՆ

ԱՆԻԼԵՒԷՆ, Ֆրանսիայի եւ ընդհա-
նոր զարգացման նպաստող գտներու հա-
մար տրամադրելի կայ ուսուցիչ մը. պայ-
ման՝ զիւրաւարտելի, մեթոտ՝ գիրքնոյց:
Դիմել՝ «Ծաղիկ» իւրաքարութեան: 2—4

ՆՈՐ ԴԻՐԲԵՐ, ՕՏԱՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ
Պիպէոնեան Իրատունը գիւղերը գիւ-
րամատչելի գնով մը պատրաստ պիտի
գտնեն եւրոպական նորագոյն հրատարա-
կութիւններու Հասցէ, Կ. Պոլիս, Պապը Ալի
Ճատուէսի թիւ 12: 1—4

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ԴԱՍԵՐ ԹՈՒՐԲԵՐԷՆԻ
Դիւրամատչելի պայմաններով
Մանրամասնութեանց համար զիմել
«Ծաղիկ» իւրաքարատուն 4—4

ԴՐԱԿԱՆ, ԵՐԳԻԹԱԿԱՆ
ԵՒ ԶԱԻՆՇՏԱԿԱՆ
ՄԻԱԿ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ
ՈՅՍ
Կ. Պոլիս, Պապը Ալի Ճատուէսի թիւ 38

ՍԻՄՕՆ ԹԵԼԵԱՆ
Արանց Դերձակ
Զափու վրայ ամէն տեսակ զգեստներու
Պոլիս Հաճօքույօ խան քիւ 45 4—4

ԱԴԱՄ ՎԱՐԴԵԱՆ
Վաճառատունք ամէն տեսակ
Զարդեղինաց եւ նորամուտեանց
Պոլիս, Մեծ-Շուկայ, Քիւրքիներու դուռ, 41-43
եւ Սուլթան Համամ քիւ 53 4—4

Կ. Յ. ՏԵՐԻՄԷՆՃԵԱՆ
Ներկայացուցիչ
Տպագրական այլ եւ այլ գործերու
Եւ վաճառականական ամէն պիտոյից
ՍԱՄՍՈՆ 1—4

ՎԻԶԵՆ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ
Առամանարոյժ
Կալաթ, Գարաթի, Բէ. Գ. Քաթիս խան քիւ
Դարմանում անգործածելի դարձած ազնուներու
Պատրաստութիւն նոր ազնուներու
ընականին պատրաստումն ուղղութեամբ

ՀԻՆ ՕՐԵՐ
ԵՒ
ԱՅԴ ՕՐԵՐՈՒՆ
ՀԱՅ ՄԵԾԱՏՈՒՆՆԵՐԸ
Դրեց Յ. Գ. Մ. 1—4